

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ: ΤΟΠΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΩΣ ΤΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Όταν το σήμερα σέβεται το χθες ...

Δαλγίτση Ανδρομάχη – Άννα

Επιβλέποντες καθηγητές

Πολυχρονόπουλος Δημήτρης (Αναπλ. Καθηγητής)

Λιόλιου Βάσω (Διδ./407)

Σαραντοπούλου Στεργία (Διδ./407)

Σύμβουλος

Τσίμας Νίκος (Διδ./407)

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ξάνθη 2013

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αναφέρεται σε θέματα που αφορούν στη διατήρηση των βιομηχανικών κελυφών στην Ελλάδα και τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης από τον 18^ο αιώνα και έπειτα. Η δομή αυτής της εργασίας περιλαμβάνει τέσσερα μέρη. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία εισαγωγή στο θεωρητικό πλαίσιο της βιομηχανικής κληρονομιάς και της βιομηχανικής αρχαιολογίας, καθώς και στις απαρχές της φιλοσοφίας της διατήρησης του βιομηχανικού παρελθόντος. Επιπλέον, επιχειρείται η τεκμηρίωση της ένταξης της μουσειακής μάζας και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως νέα χρήση μέσα στο βιομηχανικό κτίριο. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στη μελέτη ορισμένων βιομηχανικών κτιρίων που διασώζονται στον ελληνικό χώρο και στην αξιοποίηση και επανάχρησή τους ως μουσεία και πολιτιστικοί χώροι, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη συμβολή των νέων χρήσεων στην ανάπτυξη και αναζωογόνηση των περιοχών. Στη συνέχεια, πραγματοποιείται εκτενής ανάλυση δύο παραδειγμάτων επανάχρησης παλιών βιομηχανικών κελυφών στον ευρωπαϊκό χώρο, με πλήρη καταγραφή των στοιχείων που συνθέτουν τόσο τα παλιά κτίρια όσο και τα νέα. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται η εξαγωγή συμπερασμάτων και μια προσπάθεια συσχέτισης των ελληνικών και των ευρωπαϊκών παραδειγμάτων. Στο σύνολό της, η εργασία αποτελεί πεδίο προβληματισμού και κριτικής πάνω σε θέματα διατήρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς, που παρουσιάζονται κυρίως μέσα από βιβλιογραφικές αναφορές.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Αποκατάσταση
- Βαθμός επέμβασης
- Βιομηχανική Αρχαιολογία
- Βιομηχανική Κληρονομιά
- Βιομηχανικό κτίριο
- Βιομηχανικό μνημείο
- Εκθεσιακός χώρος – Μουσείο
- Επανάχρηση
- Συλλογική μνήμη
- Συντήρηση
- Τεκμηρίωση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

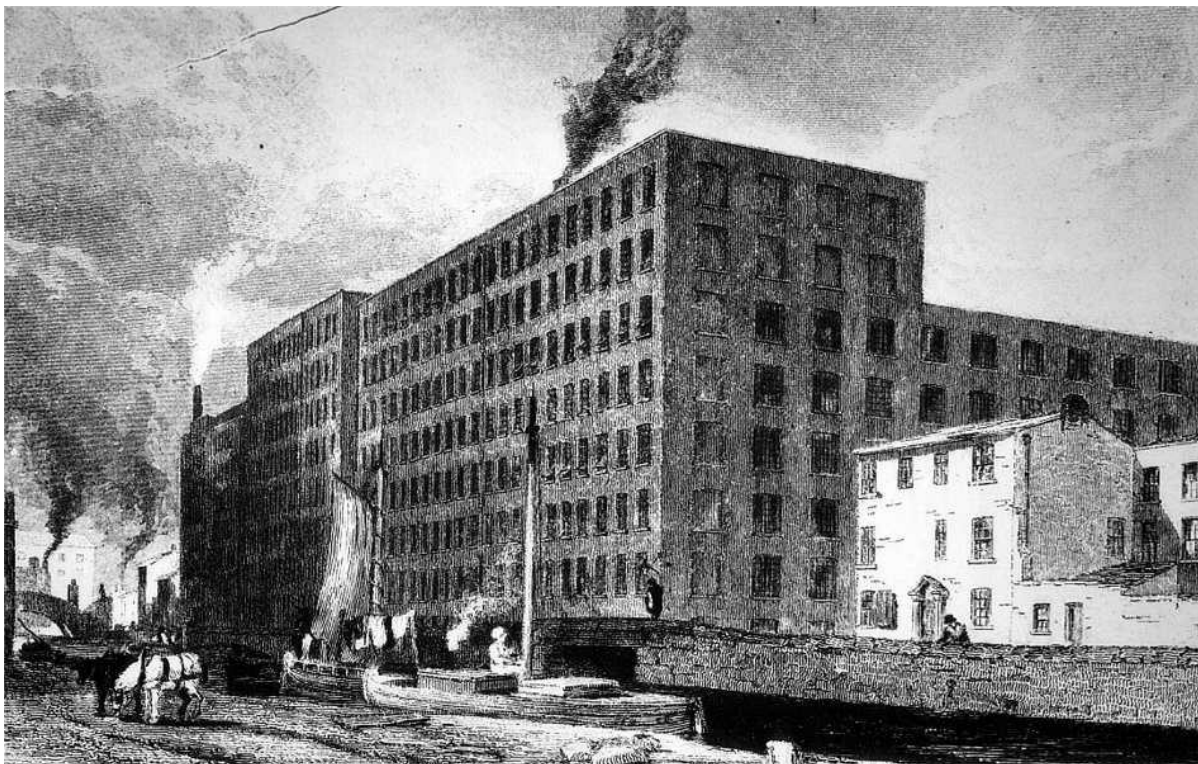
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ	11
1.1. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ	12
1.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ	17
1.3. ΕΚΘΕΣΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ	20
1.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ, Ο ΒΑΘΜΟΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ	22
2. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ	29
2.1. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	29
2.2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	35
3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ	59
3.1. ΣΤΑΘΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ, ΛΟΝΔΙΝΟ	61
3.2. ΣΤΑΘΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ, ΜΑΔΡΙΤΗ	73
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ	85
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	90

“..Ότι είναι παρελθόν είναι πρόλογος...”

Γουίλιαμ Σαίξπηρ

Εικόνα 1.1. Ancoats, η ιστορική βιομηχανική συνοικία του Μάντσεστερ με τα πολυάριθμα κλωστοϋφαντουργία, 1840.
(Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.conservationtech.com/x-milltowns/rl-photographs-4x5/England-LANCS-4x5s.htm>)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Το πέρασμα των γενεών άφησε, ανάμεσα σε πολλά ίχνη, και κτιριακά θραύσματα. Από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά πολλά από αυτά είναι παλιά βιομηχανικά κτίρια, τα οποία έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα. Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για αυτά τα μνημεία του βιομηχανικού πολιτισμού. Η *Βιομηχανική Αρχαιολογία (Industrial Archeology)* και η *Διατήρηση της Κληρονομιάς (Heritage Management)* είναι δύο νέοι επιστημονικοί κλάδοι που ασχολούνται με τη μελέτη της βιομηχανικής κληρονομιάς στο σύνολό της. Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων, δηλαδή η ένταξη μιας νέας και διαφορετικής χρήσης από την αρχική, αποτελεί τα τελευταία χρόνια κύριο μέλημα των προηγμένων κοινωνιών τόσο σε εθνικό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Ποιό είναι όμως το στοιχείο που προκαλεί το ενδιαφέρον για την επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης του παλιού με το καινούργιο; Ποια είναι η σχέση του ανθρώπου με τα ερείπια του παρελθόντος; Ποιά η σχέση της βιομηχανικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς; Ποιες νέες χρήσεις είναι συμβατές; Γιατί χώροι τέχνης σε βιομηχανικά κτίρια; Επαναφορά ή νέα μορφή; Ποιός ο ρόλος του αρχιτέκτονα και σε ποιό βαθμό θεωρείται επιτυχημένη η επέμβαση; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα που θα μελετηθούν και θα εξεταστούν στη συνέχεια. Ωστόσο κρίνεται σκόπιμο να αποσαφηνιστούν αρχικά ορισμένοι όροι και έννοιες, καθώς επίσης και οι λόγοι για τους οποίους εξελίχθηκε το ενδιαφέρον γύρω από τα μνημεία του βιομηχανικού πολιτισμού.

1.1. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

1.1.1. Το αντικείμενο και η σημασία της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

Η κληρονομιά στο σύνολό της υπονοεί έναν πλούτο που μπορεί να είναι πνευματικής, πολιτιστικής ή υλικής φύσεως, συνήθως με την υποχρέωση της διατήρησης και διάσωσής του. Στην περίπτωση της βιομηχανικής κληρονομιάς, δίνεται έμφαση σε έναν κτιριακό πλούτο, μια περιουσία που παραχωρήθηκε και εξαπλώθηκε με την εκβιομηχάνιση, πρώτα στην Ευρώπη και έπειτα στον υπόλοιπο κόσμο. Η ραγδαία ανάπτυξη των βιομηχανιών και οι απαιτήσεις για μαζικότερη παραγωγή προϊόντων είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή μηχανικού εξοπλισμού στη βιομηχανία με σκοπό τη διαρκή αύξηση και αυτοματοποίηση της παραγωγής. Η τεχνολογική αυτή ανάπτυξη, γνωστή ως *Βιομηχανική Επανάσταση*, που παρατηρείται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ήταν η απαρχή ενός ιστορικού φαινομένου που επηρέασε ένα τεράστιο τμήμα του πληθυσμού. Οι ριζικές αλλαγές στον τρόπο παραγωγής και στις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές δομές οδήγησαν τα βιομηχανοποιημένα κράτη να βιώσουν τον «πολιτισμό της μηχανής».¹ Τα κατάλοιπα του πολιτισμού αυτού αποτελούν τη *Βιομηχανική Κληρονομιά*. Σύμφωνα με τη «Χάρτα του Nizhny Tagil» που υιοθετήθηκε από το TICCIH², «η βιομηχανική κληρονομιά είναι τα κατάλοιπα του βιομηχανικού

---

¹ Βογιατζόγλου Δάκουρα Ο., τίτλος άρθρου: «Βιομηχανική Κληρονομιά. Η προσφορά στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος», επίσημη ιστοσελίδα Δικτύου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης http://www.viokliron.gr/H_Prosfora_sthn_Anavathmisi_toy_Perivallontos.doc, επίσκεψη ιστότοπου 12/10/2012.

² TICCIH: η Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς – (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage) είναι ένας διεθνής κυβερνητικός οργανισμός, ο οποίος αντιπροσωπεύει τη βιομηχανική κληρονομιά και συνεργάζεται με το ICOMOS (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων) και την UNESCO, με σκοπό τη προστασία των καταλοίπων της βιομηχανίας σε όλο τον πλανήτη. Ιδρύθηκε τον Μάιο του 1973, στην ιστορική περιοχή των ορυχείων Ironbridge της Μεγάλης Βρετανίας.

πολιτισμού που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία και μπορεί να περιλαμβάνουν από κτίρια και μηχανήματα, μέχρι χώρους μεταποίησης και διύλισης, καθώς και χώρους κοινωνικών δραστηριοτήτων σχετικών με τη βιομηχανία».

Η βιομηχανική κληρονομιά διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου πολιτισμού. Είναι αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς ως πρωταρχικό στοιχείο για την ανάπτυξη της κοινωνίας. Η θεώρηση ενός τεχνικού μνημείου ή ενός αντικειμένου βιομηχανικής χρήσης ως φορέα πληροφοριών είναι σημαντική, αλλά και αναγκαία, αφού σε αυτό βρίσκεται ενσωματωμένο το σύνολο των επιδράσεων του πολιτισμού και του περιβάλλοντος.³ Παρέχει πληροφορίες για την οικονομία, τις πολιτικές, τις τεχνολογικές εξελίξεις, τις συνθήκες εργασίας, αλλά και για τις μεταβολές που αφορούν στους βιομηχανικούς χώρους. Μέσω της κατανόησης της βιομηχανικής κληρονομιάς κατοχυρώνονται η ιστορική γνώση και η κατανόηση της σύγχρονης κοινωνικής ιστορίας. Επομένως, εκτός από ιστορική και κοινωνική αξία, ως τμήμα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, έχει επίσης τεχνολογική και επιστημονική αξία στην ιστορία της μεταποίησης, της μηχανικής και των κατασκευών, αλλά και αισθητική αξία σχετική με την ποιότητα της αρχιτεκτονικής και του σχεδιασμού. Αυτές λοιπόν, είναι εγγενείς στον ίδιο το χώρο, στον ιστό του, στα συστατικά του, τα μηχανήματα και το πλαίσιο, στο βιομηχανικό τοπίο, στα γραπτά τεκμήρια και επίσης στα άυλα ίχνη της βιομηχανίας που περιέχονται στις ανθρώπινες αναμνήσεις και στα ήθη.⁴

---

³ Slotta Rainer, *Εισαγωγή στη Βιομηχανική Αρχαιολογία*, Αθήνα, 1992, σελ.15-16 .

⁴ ΤΙCCH, «Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά», (επιμ.) Αγκριαντώνη Χ., Μπελαβίλας Ν., Ελληνικό Τμήμα ΤΙCCH, 2003.

1.1.2. Η Βιομηχανική Αρχαιολογία και η εξέλιξη της μελέτης βιομηχανικών μνημείων

Η αντίληψη για τα τεχνικά μνημεία και την βιομηχανική κληρονομιά μετασχηματίστηκε μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Πατρίδα της βιομηχανικής αρχαιολογίας θεωρείται η Μ. Βρετανία, που υπήρξε άλλωστε, και η κοιτίδα της βιομηχανικής επανάστασης μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα.⁵ Ωστόσο, η έννοια της συστηματικής επιστημονικής μελέτης των βιομηχανικών καταλοίπων και η απόδοση αξίας ιδίως στα βιομηχανικά κτίρια άρχισε τον 19^ο αιώνα στη Γαλλία, και συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε το 1794 όταν ιδρύθηκε στο Παρίσι το πρώτο τεχνικό μουσείο στον κόσμο, το Conservatoire des Arts et Métiers (Εθνικό Ίδρυμα Τεχνών και Επιστημών) και έγινε η πρώτη προσπάθεια καταγραφής και διάσωσης του προβιομηχανικού και βιοτεχνικού τεχνικού πολιτισμού.⁶ Χρειάστηκαν εκατό χρόνια για να γενικευτεί το ενδιαφέρον για τη διατήρηση της βιομηχανικής, τεχνολογικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η ίδρυση του Deutsche Museum στο Μόναχο το 1906, έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη της μελέτης των βιομηχανικών καταλοίπων. Πολύ αργότερα, στα μέσα της δεκαετίας του '50, όταν εμφανίστηκαν και τα πρώτα δείγματα αποβιομηχάνισης, εισήχθη ο όρος *Βιομηχανική Αρχαιολογία*, ως ο κλάδος που μελετά το βιομηχανικό πολιτισμό, θεωρώντας το βιομηχανικό ή τεχνικό μουσείο έναν έγκυρο φορέα πληροφοριών, και προσδιορίστηκε για πρώτη φορά από τον Donald Dudley, καθηγητή του πανεπιστημίου του Birmingham.⁷ Η βιομηχανική αρχαιολογία εμφανίζεται να έχει διπλό χαρακτήρα, καθώς είναι πεδίο διεπιστημονικών αναζητήσεων και συγχρόνως πεδίο πολιτισμικών πρακτικών.

---

⁵ Τσόλης Ε., Παπαδημητρίου Ι., *Θέματα συντήρησης βιομηχανικής κληρονομιάς*, Αθήνα, 2004, σελ.3 .

⁶ Αγγριαντώνη Χ., «Βιομηχανική Αρχαιολογία και Κληρονομιά: Επικοινωνίες και Εντάσεις», περιοδικό *Αρχαιολογία*, τεύχος 89, 2003, σελ.42 .

⁷ Μαχαίρας Γ., «Βιομηχανική Αρχαιολογία: η άλλη Αρχαιολογία», περιοδικό *Αρχαιολογία*, Αθήνα, σελ.15 .

Σχετίζεται τόσο με το χώρο των μουσείων και της προστασίας/διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς και των τεχνικών μνημείων, όσο και με το χώρο της αρχαιολογίας και της ιστοριογραφίας- και ειδικότερα της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας των τεχνικών και της ιστορίας της βιομηχανίας, αντλώντας στοιχεία, κανόνες και τεχνογνωσία από τις παραπάνω γνωστικές και πολιτισμικές περιοχές, ενώ παράλληλα ασκεί έντονη επιρροή στην εξέλιξή τους.⁸ Με άλλα λόγια, η βιομηχανική αρχαιολογία ορίζεται ως «*η διεπιστημονική μελέτη όλων των μαρτυριών, υλικών και άυλων, των τεκμηρίων, των τεχνουργημάτων, της στρωματογραφίας και των κατασκευών, των ανθρώπινων οικισμών και των φυσικών και αστικών τοπίων που δημιουργήθηκαν για ή από τη βιομηχανική διεργασία*».⁹ Η έννοια της βιομηχανικής αρχαιολογίας λοιπόν, είναι η μελέτη του συνόλου των παραγωγικών εγκαταστάσεων.

Η ενασχόληση με τα «τεχνικά μνημεία πολιτισμού» και η ονομασία των βιομηχανικών καταλοίπων ως τέτοια αποτέλεσε την αφετηρία της αναγνώρισης της αξίας τους. Στα μνημεία αυτά συγκαταλέγεται ο κτιριακός και μηχανολογικός εξοπλισμός, οι τόποι και οι συνθήκες παραγωγής, αλλά και ό,τι αφορά το εμπόριο, τη μεταφορά και τα δίκτυα διανομής βιομηχανικών προϊόντων. Επομένως, η αξία των τεχνικών βιομηχανικών μνημείων δεν είναι μόνο επιστημονικής και αισθητικής, αλλά και κοινωνικής, διότι τα βιομηχανικά κατάλοιπα αποτελούν μάρτυρα της ύπαρξης ποικίλων ειδικοτήτων της εργατικής τάξης.¹⁰

Στη δεκαετία του 1970, το Συμβούλιο της Ευρώπης συντέλεσε στην αφύπνιση του ενδιαφέροντος για τα βιομηχανικά μνημεία μέσω της υπογραφής της σύμβασης της προστασίας για την παγκόσμια φυσική και πολιτιστική κληρονομιά. Σύμφωνα με τη σύμβαση, με τον όρο *Πολιτιστική*

---

⁸ Αργιαντώνη Χ., όπ.αν., σελ.42 .

⁹ ΤΙC C I H, όπ.αν.

¹⁰ Τσαγκαράκης Κ., *Η αναγέννηση των γιγάντων: ζητήματα επανάχρησης και αξιοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη της περίπτωσης της οδού Πειραιώς*, Αθήνα, 2010, σελ.14 .

Κληρονομιά (Cultural Heritage) νοούνται τα μνημεία, τα αστικά σύνολα, τα πολιτισμικά τοπία, τα βιομηχανικά μνημεία και τα έργα τέχνης.¹¹ Τον Ιούλιο του 2003, η διεθνής επιστημονική κοινότητα συνέταξε μια διακήρυξη, στην οποία αποκωδικοποιήθηκαν οι αρχές της βιομηχανικής κληρονομιάς και έλαβαν τη μορφή χάρτας, την «Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά». Επιπλέον, πολλά αναγνωρισμένα βιομηχανικά κατάλοιπα χαρακτηρίστηκαν ως μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς από την UNESCO.

Στην πορεία της βιομηχανικής αρχαιολογίας τις τελευταίες δεκαετίες, το σκέλος της διάσωσης διευρύνθηκε σημαντικά, αυτονομήθηκε ως ένα βαθμό από τον χώρο της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και απέκτησε δικούς του θεσμούς.¹² Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας, προστέθηκε η έννοια της αποκατάστασης και της επανάχρησης των παλιών βιομηχανικών συνόλων, με στόχο την αναζωογόνηση και επανένταξή τους στην κοινωνία. Η καταγραφή και τεκμηρίωση των καταλοίπων της βιομηχανικής κληρονομιάς είναι το πρώτο βήμα για τη διατήρησή τους και μέσω αυτών ορίζονται οι κατευθυντήριοι άξονες για την επανάχρησή τους. Η αναλυτική διαδικασία, εκτός από το ότι είναι χρήσιμη για ιστορικούς λόγους, βρίσκει ουσιαστικό περιεχόμενο μόνο εάν μπορέσει να τροφοδοτήσει με κατάλληλες πληροφορίες τη συνθετική διαδικασία.¹³ Παρ' όλα αυτά, οι όροι και οι προϋποθέσεις της διαδικασίας της επανάχρησης που ορίζονται από τους κατάλληλους επιστημονικούς κλάδους δεν επαληθεύονται πάντα από τις απαιτήσεις των εκάστοτε τοπικών αρχών, κυρίως για οικονομικούς λόγους.

---

¹¹ Μυλωνόπουλος Δ., «Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας φυσικής κληρονομιάς σε περίοδο εχθροπραξιών», ηλεκτρονικό περιοδικό *Νόμος και Φύση*, Φεβρουάριος 2007.

¹² Αγγριαντώνη Χ., όπ.αν., σελ.46 .

¹³ Δούση Μ., Νομικός Μ., «Η αρχιτεκτονική ανάλυση – τεκμηρίωση ως καθοριστικό πλαίσιο των επεμβάσεων αποκατάστασης του διατηρητέου βιομηχανικού συγκροτήματος Αλλατίνη», *Ήπιες επεμβάσεις και προστασία ιστορικών κατασκευών*, Πρακτικά 1^{ου} Εθνικού Συνεδρίου, σελ. 271 .

1.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Ο Maurice Halbwachs εισήγαγε πρώτος τον όρο *συλλογική μνήμη* αναφέροντας ότι «η μνήμη δεν περιορίζεται στην ανάμνηση απλώς και ανάκληση του παρελθόντος, αλλά περιλαμβάνει ένα πλέγμα εξωτερικών προς το άτομο σχέσεων, μορφών και αντικειμένων που στηρίζουν, εξαντικειμενικεύουν και ενσαρκώνουν το παρελθόν».¹⁴ Σύμφωνα με τον Halbwachs, αυτές οι εξωτερικές προς το άτομο σχέσεις είναι η κοινωνικές σχέσεις και ως εκ τούτου, τα άτομα ως μέλη κάποιας κοινωνικής ομάδας είναι αυτά που θυμούνται.¹⁵

Η συλλογική μνήμη είναι μεταφορικά μία κατασκευή. Η διαμόρφωση και η εδραίωσή της, λοιπόν, έχει ανάγκη από κάποιο μέσο. Η αρχιτεκτονική έχει την ικανότητα να περνά νοήματα και να συμβολίζει πράγματα, έχοντας επιπλέον και το πλεονέκτημα της εικόνας που εντυπώνεται εύκολα στον ανθρώπινο νου. Τα μνημεία, ως κατασκευές του ανθρώπου στο χώρο, αποτελούν μέρος των συλλογικών αναπαραστάσεων που στοχεύουν στη δημιουργία μιας κοινωνικής μνήμης. Συμπυκνώνουν ένα χώρο αφηγηματικό που συνθέτει τον «έμμεσο» λόγο της ιστορίας με τον «άμεσο» λόγο της μνήμης και επιβιώνουν υλικά και νοητικά στο χώρο και το χρόνο.¹⁶ Επομένως, τα μνημεία διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία δημιουργίας σταθερών ηθικών αξιών: εγγράφουν στο χώρο ένα μόνιμο διαρκές ίχνος, το οποίο αποτελεί το θεμέλιο της μνημονικής και της

---

¹⁴ Halbwachs M., *On Collective Memory*, trans. and ed. Lewis A. Coser, Chicago: University of Chicago Press, 1992, σελ. 38 .

¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 48 .

¹⁶ Σταυρίδης Σ., *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Αθήνα, 2006, σελ.272 .

ιστορικής συνοχής των τόπων.¹⁷

Στην πράξη, η θεσμοθέτηση μνημείων ή η προστασία αρχιτεκτονικών έργων δηλώνει την πρόθεση του ανθρώπου να διατηρήσει κάτι στο χρόνο και στο χώρο και επομένως στη μνήμη. Εξάλλου, η λέξη μνημείο παραπέμπει ετυμολογικά στη μνήμη και σημασιολογικά στη λειτουργία διέγερσης της μνήμης.¹⁸

Τα βιομηχανικά κτίσματα, μνημεία αλλοτινών εποχών, αποτελούν βασικό γνώρισμα της πόλης και φέρουν την ιστορία του τόπου και των κατοίκων της. Η πόλη θεωρείται ως ο τόπος όπου καταγράφεται η συλλογική μνήμη των λαών. *«Η συλλογική μνήμη αποτελεί ένα από τα κυριότερα στοιχεία μετασχηματισμού της πόλης, λειτουργώντας φυσικά μέσα από το κοινωνικό σύνολο. Η μνήμη γίνεται το νήμα που διαπερνάει όλη την πολύπλοκη δομή της πόλης»*, αναφέρει ο Aldo Rossi.¹⁹

Η επαναχρησιμοποίηση του βιομηχανικού μνημείου εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες που συνδέονται με τη ταυτότητα των λαών και τη διαιώνιση σημαντικών γεγονότων. Τα βιομηχανικά κτίρια του παρελθόντος αποτελούν μαρτυρία της εκβιομηχάνισης και διηγούνται τον τρόπο παραγωγής και τις συνθήκες εργασίας σε κάθε περίοδο. Αυτή η πραγματικότητα, για μεγάλες εργατικές μάζες του πληθυσμού, προσδιόρισε τον χαρακτήρα ολόκληρων περιοχών αντιπροσωπεύοντας ένα μεγάλο τμήμα της ιστορίας μιας πόλης. Σήμερα, είναι έντονο το αίσθημα κοινωνικής ευαισθησίας μπροστά σε ένα ερειπωμένο εργοστάσιο, μία σκουριασμένη ατμομηχανή και μια παλιά καμινάδα.

---

¹⁷ Μποτωνάκη Ν., *Πολιτικές της μνήμης: Τα ιστορικά και άλλα μνημεία ως όψεις καταγραφής της Ιστορικής και κοινωνικής μνήμης. Τα μνημεία του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων*, Ιωάννινα, 2007, σελ.273 .

¹⁸ Ανώνυμος, τίτλος άρθρου «Πολιτισμική κληρονομιά», επίσημη ιστοσελίδα Τμήματος Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής Διακόσμησης και Σχεδιασμού Αντικειμένων (ΕΑΔΣΑ), http://eadsa.teiser.gr/E_Iliko/Ekpaideftiko_Iliko.pdf , επίσκεψη ιστότοπου 3/1/2013.

¹⁹ Aldo Rossi, *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, επιμ. Παπαδόπουλος Λ., Παπακώστας Γ., Τσιτρίδου Σ., μετ. Πετρίδου Β., Θεσσαλονίκη, 1991, σελ.192 .

Υπό αυτούς τους όρους, η ιστορία των σύγχρονων πόλεων μοιάζει να είναι η ιστορία της αλλαγής των βιομηχανικών λειτουργιών που συντελέστηκαν τις προηγούμενες δεκαετίες. Η προστασία και η διατήρηση των βιομηχανικών τεκμηρίων ως μάρτυρες της συλλογικής μνήμης, μαζί με την ιστορική – επιστημονική έρευνα, αποτελούν τον βαθύτερο στόχο της βιομηχανικής αρχαιολογίας.

1.3. ΕΚΘΕΣΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ

Τα πρώην βιομηχανικά κτίρια, λόγω της τυπολογίας και της μορφολογίας που διαθέτουν, προσφέρονται για την εγκατάσταση μιας μεγάλης ποικιλίας νέων χρήσεων. Οι χρήσεις αυτές, πολλές φορές τυγχάνει να καθορίζονται από διάφορους παράγοντες, όπως για παράδειγμα οικονομικούς, πολιτικούς και περιβαλλοντικούς, που επηρεάζουν άμεσα τη διαδικασία της επανάχρησης, αλλά και από την ίδια τη δομή των κελυφών. Κατά πολλούς, το αίτημα είναι η χρησιμοποίηση παλαιών κελυφών με προσθήκες, κατεδαφίσεις ή αναδιαρρυθμίσεις που θα εξυπηρετούν μια νέα χρήση, θα χρησιμοποιούν σύγχρονη τεχνολογία και θα σκοπεύουν στην ανανέωση της μορφής και της λειτουργίας του αστικού χώρου, χωρίς να καταργούν την ταυτότητά του.²⁰

Η επανάχρηση παλαιών κελυφών δεν έχει να προβάλει ένα συγκεκριμένο μοντέλο –πρότυπο σχεδιασμού, καθώς η διαφορετικότητα και η πολυπλοκότητα των περιπτώσεων συντείνουν σε μία ποικιλία χρήσεων.²¹ Για το λόγο αυτό, είναι σκόπιμη η εύρεση της βέλτιστης χρήσης, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της επανάχρησης που είναι η επανένταξη του βιομηχανικού κελύφους στον αστικό ιστό. Κάθε νέα χρήση οφείλει να σέβεται τη σημασία και την αξία του μνημείου, να τις προβάλλει στη σύνθεση που θα προκύψει με την εισαγωγή της νέας χρήσης και να λαμβάνει υπ' όψιν διάφορες παραμέτρους, όπως την αρχική λειτουργία του και την κατασκευαστική δομή του. Σε γενικές γραμμές, οι νέες χρήσεις πρέπει να εντάσσονται δημιουργικά στο κτίριο, να ενδυναμώνουν

---

²⁰ Ζήβας Δ., «Νέες χρήσεις σε παλιά βιομηχανικά κτίρια», περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τεύχος 22, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα, 1988.

²¹ Μιτζάλης Ν., τίτλος άρθρου «Η επανάχρηση της φάμπρικας και η βιώσιμη χρήση», επίσημη ιστοσελίδα greekarchitects, <http://www.greekarchitects.gr/gr/επιλεγόμενα/η-επανάχρηση-της-φάμπρικας-και-η-βιώσιμη-χρήση-id911>, επίσκεψη ιστότοπου 20/09/2012.

την ιστορική του μνήμη, να σέβονται την πολιτιστική του σημασία και να συνδιαλέγονται με τις λειτουργίες και τον χαρακτήρα του περιβάλλοντος.²²

Οι πιο διαδεδομένες χρήσεις, τόσο σε ελληνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι αυτές του εκθετηρίου και των πολιτιστικών λειτουργιών. Είναι η φύση του ίδιου του κτιρίου να φιλοξενεί τέτοιου είδους χρήσεις. Αρχικά, ένα βιομηχανικό κτίριο έχει, κατά κανόνα, μια απλή κτιριολογική συγκρότηση. Υπάρχουν βέβαια και χώροι με ειδικές απαιτήσεις, αλλά οι κύριοι χώροι παραγωγής είναι συνήθως χώροι μεγάλων διαστάσεων και ύψους, διαθέτουν μία τυποποιημένη κατασκευαστική λογική, με μεγάλα ανοίγματα και επομένως έχουν τη δυνατότητα να δεχτούν περισσότερες από μία εσωτερικές διατάξεις. Όσο λιγότερο πολύπλοκη είναι η κτιριολογική του συγκρότηση, τόσο περισσότερη ευελιξία διαθέτει το κτίριο, ώστε να δεχτεί τις νέες απαιτήσεις και ανάγκες και να ενταχθούν στους διατιθέμενους χώρους, με τις κατάλληλες προσαρμογές. Επιπλέον, οι πρώην βιομηχανικοί χώροι είναι αναμφισβήτητα φορείς της συλλογικής μνήμης ενός τόπου. Συνεπώς, η μελλοντική χρήση οφείλει να είναι τέτοια που να προβάλλει την παραγωγική διαδικασία και τον τρόπο λειτουργίας του άλλοτε εργοστασίου. Στις περιπτώσεις μάλιστα που υπάρχει πλούσιο κτιριακό απόθεμα και διατηρείται ο μηχανολογικός εξοπλισμός, οι προαναφερθείσες χρήσεις συμβάλλουν ακόμη περισσότερο στην ανάδειξη της ιστορικής και αισθητικής αξίας τους.

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά φαίνεται να καθιστούν ιδανικό το βιομηχανικό κτίριο για την υποδοχή χώρων έκθεσης τέχνης και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που σε συνδυασμό με την έλλειψη χώρων για τη στέγασή τους, είναι ένας ενδιαφέρον τρόπος αξιοποίησης αυτών των κελυφών. Δεν υπάρχει όμως, καμία αμφιβολία ότι όλες οι χρήσεις, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως, δίνουν μια νέα πνοή όχι μόνο στο ίδιο το κτίριο, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

---

²² Οικονομοπούλου Μ., *Αποβιομηχάνιση και πολιτιστική πολιτική. Η περίπτωση της πόλης του Πειραιά*, 2011, σελ.37 .

1.4. Ο ΒΑΘΜΟΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ, ΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

Η διάσωση και προστασία των πρώην βιομηχανικών χώρων αποτελεί ένα σύνθετο ζήτημα στον τρόπο διαχείρισης των κελυφών που εμπεριέχουν. Τόσο στην Ευρώπη, όσο και στην Ελλάδα, παρατηρούνται αντικρουόμενες τάσεις στο πεδίο αυτό, οι οποίες οδηγούν είτε στην διατήρηση και επανάχρηση, είτε στην εγκατάλειψη και την καταστροφή των μνημείων.

Η αξιολόγηση και κατ' επέκταση ο βαθμός προστασίας είναι ένα πλαίσιο δεδομένων που σε σημαντικό βαθμό καθορίζει το είδος και το εύρος των επεμβάσεων.²³ Οι παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά τις αποφάσεις αυτές είναι η ιστορική αξία και σημασία του κτιρίου, η ταυτότητά του, η αρχική του χρήση, η τυπολογία του, τα κατασκευαστικά του χαρακτηριστικά, η θέση του στον αστικό ιστό και η φυσιογνωμία του άμεσου περιβάλλοντος. Ο επανασχεδιασμός και η ανασυγκρότηση ενός βιομηχανικού τοπίου είναι επιθυμητό να γίνεται με γνώμονα τις αξίες που εμπεριέχει και τα χαρακτηριστικά που το καθιστούν αναγνωρίσιμο ως μνημείο. Έτσι, η σχέση του παλιού με το καινούργιο είναι αμφίδρομη και όχι μια σχέση μεταξύ αντικρουόμενων στοιχείων. Οι επεμβάσεις στο παλιό κτίριο οφείλουν να είναι αναστρέψιμες και να έχουν τις ελάχιστες δυνατές επιπτώσεις.²⁴ Κάθε είδους αλλαγή ζητείται να τεκμηριώνεται έτσι ώστε να μην κινδυνεύει να χαθεί η αξία και η αυθεντικότητα του βιομηχανικού χώρου. Σε γενικές γραμμές, οι επεμβάσεις είναι σκόπιμο να στοχεύουν στην ανάδειξη της ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας του κτίσματος, στην αισθητική του αναβάθμιση, του ίδιου αλλά και του περιβάλλοντα χώρου, αλλά και στη συνετή

---

²³ Δούση Μ., Νομικός Μ., όπ.αν., σελ. 271 .

²⁴ Μιτζάλης Ν., όπ.αν.

Εικόνα 1.2. Βιομηχανικό συγκρότημα στην πόλη Φέλκλινγκεν της Γερμανίας. (Πηγή: ιστοσελίδα http://en.wikipedia.org/wiki/File:VH_pano4.jpg)

Εικόνα 1.3. Εσωτερική άποψη του εκθεσιακού χώρου του Design Centre στο Έσσην της Γερμανίας. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.fosterandpartners.com/projects/essen-design-centre>)

Εικόνα 1.4. Gasometer simmering, Βιέννη. Οι τέσσερις δεξαμενές αερίου. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer-hyblerpark-2001.jpg>)

αξιοποίηση και επανένταξή του στη ζωή της πόλης, μέσα από μία διαδικασία που διαθέτει ευελιξία, ήπιο χαρακτήρα και προσαρμοστικότητα σε κάθε στάδιο.

Ανάλογα με τα αποτελέσματα της καταγραφής, τη σοβαρότητα των προβλημάτων και τις πρακτικές που εφαρμόζονται στους βιομηχανικούς χώρους, προκύπτουν ορισμένες στρατηγικές επανάχρησης και μέθοδοι αντιμετώπισης, που σε μεγάλο βαθμό εξαρτώνται από τον βαθμό προστασίας που έχει επιλεγεί να αποδοθεί σε αυτά. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνονται τα ακόλουθα:

1. Πλήρης διατήρηση και μετατροπή σε ζωντανό μουσείο, όπως είναι το παράδειγμα του βιομηχανικού συγκροτήματος της πόλης Φέλκλινγκεν της Γερμανίας, όπου ολόκληρο το συγκρότημα απέκτησε μουσειακό χαρακτήρα.
2. Διατήρηση και επανάχρηση, μαζί με τον μηχανολογικό εξοπλισμό όπου υπάρχει και με ελάχιστες επεμβάσεις όπου κρίθηκαν αναγκαίες, όπως για παράδειγμα η Τεχνόπολις, το Μουσείο Ύδρευσης Θεσσαλονίκης, το Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης, το Τεχνολογικό Πάρκο Λαυρίου, το Πιλοποιείο Πουλόπουλου στα Πετράλωνα και το κέντρο Design Centre στο Έσσεν της Γερμανίας.
3. Μερική διατήρηση, όπως συνέβη στο Gasometer simmering στη Βιέννη και στην περίπτωση του Parc de la Villette, όπου διασώθηκαν ορισμένα κτίσματα και δημιουργήθηκε ένα τεχνολογικό πάρκο με νέες εγκαταστάσεις.
4. Διατήρηση μεμονωμένων στοιχείων με προσθήκες και ανακατασκευές ή η διατήρηση μόνο του μηχανολογικού εξοπλισμού, όπως στην περίπτωση του Μουσείου Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού που διατηρήθηκε μόνο η βόρεια όψη.
5. Κατεδάφιση και ανάπλαση, όπως είναι το παράδειγμα του βιομηχανικού συγκροτήματος της πόλης Oberhausen της Γερμανίας, όπου ολόκληρη η έκταση με τις μεγάλες βιομηχανικές μονάδες κατεδαφίστηκε και στη θέση της κατασκευάστηκαν εμπορικό κέντρο, συγκρότημα κατοικιών, ξενοδοχεία και χώροι αθλητισμού και αναψυχής.

Είναι γεγονός πως η επανάχρηση ενός κτιρίου συνεπάγεται κάποιο συμβιβασμό ανάμεσα στη δομή και τη μορφή του και τις απαιτήσεις που έχει η νέα χρήση.²⁵ Τα όρια του συμβιβασμού, ωστόσο, δεν είναι προσδιορισμένα και επομένως, ο αρχιτέκτονας είναι αυτός που παίρνει θέση απέναντι στο πρόβλημα και προτείνει λύσεις που θα οδηγήσουν στο τελικό αποτέλεσμα. Η μελέτη για τον επανασχεδιασμό ενός βιομηχανικού κτιρίου παρ' όλες τις ιδιαιτερότητές του, δε διαφέρει από τη μελέτη ενός άλλου κτιρίου. Ο αρχιτέκτων καλείται να ανανεώσει τη μορφή και τη λειτουργία του παλιού κελύφους, εφαρμόζοντας αναδιαρρυθμίσεις, κατεδαφίσεις ή ακόμα και προσθήκες. Η προσθήκη επίσης μπορεί να λειτουργήσει ως συνθετικό στοιχείο, η οποία υποχρεώνεται να ενσωματώσει στο παλιό μια νέα κατασκευή και να αποδεχτεί δεδομένους κανόνες.

Οι γενικές αρχές σχεδιασμού, σε οποιαδήποτε περίπτωση, καλούνται να απαντήσουν στην ύπαρξη αυτών των χώρων ως μνημεία βιομηχανικής κληρονομιάς. Η επιτυχία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατανόηση των επιμέρους στοιχείων που συνθέτουν ένα βιομηχανικό μνημείο, αλλά και την ανάδειξή του μέσα από ενέργειες και επεμβάσεις που σέβονται την ιστορικότητα και την ταυτότητά του.

---

²⁵ Ζήβας Δ., «Επαναχρησιμοποίηση βιομηχανικών κτιρίων», περιοδικό *Τεχνικά Χρονικά*, Βιομηχανικά Κτίρια, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 1^η Έκτακτη Έκδοση, 1994, σελ.243 .

“..Σβήνοντας ένα κομμάτι από το παρελθόν είναι σαν να σβήνεις ένα αντίστοιχο κομμάτι από το μέλλον ...”

Γεώργιος Σεφέρης

Εικόνα 2.1. Το εργοστάσιο Αερίοφωτος (Γκάζι) επί της οδού Πειραιώς σε παλαιότερη φωτογραφία. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.technopolis-athens.com/web/guest/museum/home>)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

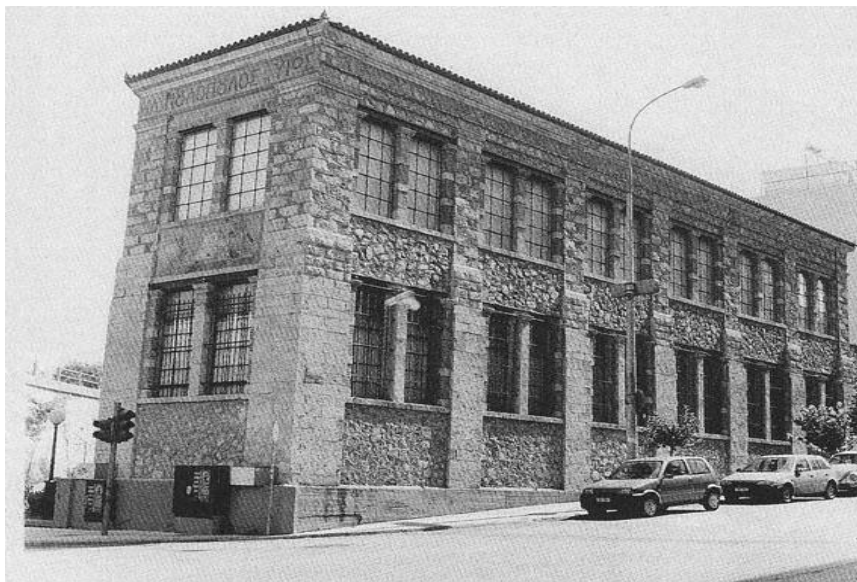
2.1. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια της κρίσης στον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα, που επέφεραν ριζικές αλλαγές και συνέπειες τόσο στην οικονομία, όσο και στην κοινωνία. Η κρίση έγινε αισθητή με ξεχωριστή οξύτητα πρώτα στον Πειραιά, όπου το πλήγμα ήταν βαρύ.²⁶ Η αποβιομηχάνιση της χώρας είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή της λειτουργίας πολλών εργοστασίων και κατ' επέκταση την ερήμωση και εγκατάλειψή τους. Το μεγάλο απόθεμα βιομηχανικών εγκαταστάσεων έθεσε σύντομα μεγάλα ερωτήματα για τη διαχείριση των χώρων αυτών στο σύνολό τους. Η Ελλάδα δε βίωσε τη βιομηχανική επανάσταση στο βαθμό που την έζησε η Δυτική και Κεντρική Ευρώπη και δεν έχει να επιδείξει τη βαριά βιομηχανία άλλων χωρών. Ωστόσο, διαθέτει μοναδικό και αξιόλογο βιομηχανικό απόθεμα, εκ του οποίου ένα μέρος δυστυχώς παραμένει ακόμη δίχως καταγραφή.

Στην Ελλάδα, η ευαισθησία για τα μνημεία της βιομηχανικής δραστηριότητας εμφανίζεται τη δεκαετία του '80. Παρατηρείται λοιπόν, ο συγχρονισμός με την Ευρώπη της ύπαρξης ενδιαφέροντος για τα ζητήματα της βιομηχανικής αρχαιολογίας. Στην ελληνική επικράτεια, το ενδιαφέρον γύρω από αυτά τα θέματα εκδηλώνεται με την ίδρυση του Πολιτιστικού Τεχνολογικού Ιδρύματος της ΕΤΒΑ, με

---

²⁶ Αγγριαντών Χ., *Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Β' έκδοση, Αθήνα, 2010, σελ.247 .

Εικόνα 2.2. Το Πυλοποιείο Πουλόπουλου στα Πετράλωνα. Σήμερα λειτουργεί ως κέντρο «Μελίνα Μερκούρη». (Πηγή: ιστοσελίδα http://athinapisovitrina.blogspot.gr/2011/04/blog-post_08.html)

Εικόνα 2.3. Το Τεχνολογικό Πάρκο Λαυρίου του Ε.Μ.Π., που στεγάζεται στις παλιές εγκαταστάσεις της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.ltp.ntua.gr/lavrion_park/photogallery)

αφιερώματα σε περιοδικά, όπως η «Αρχαιολογία» και τα «Τεχνικά Χρονικά», με οργάνωση συνεδρίων με θέματα βιομηχανικής αρχαιολογίας, αλλά και με τις πρώτες προσπάθειες καταγραφής της ελληνικής βιομηχανικής κληρονομιάς, ανάπλασης και επανάχρησης βιομηχανικών χώρων (αρχαία μεταλλεία Λαυρίου). Πρωταγωνιστικό ρόλο στις προσπάθειες αυτές κατέχει το Ελληνικό Τμήμα του TICCHI, που ιδρύθηκε τον Μάιο του 1992 και επιχείρησε να προωθήσει σε συνεργασία με κρατικούς και επιστημονικούς φορείς σημαντικά έργα διάσωσης και ανάδειξης των μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας.²⁷

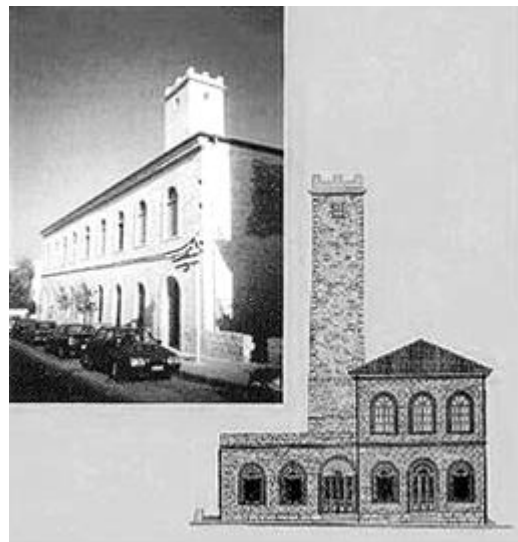
Αρκετά ελληνικά βιομηχανικά συγκροτήματα που διασώθηκαν, αποκαταστάθηκαν και απέκτησαν νέες χρήσεις. Συνοπτικά, αναφέρονται το Εργοστάσιο Αεριόφωτος της Αθήνας γνωστό πλέον ως Γκάζι και το Πιλοποιείο Πουλόπουλου στα Πετράλωνα, που λειτουργούν ως πολιτιστικοί χώροι. Το συγκρότημα της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου, το οποίο έχει μετατραπεί σε Τεχνολογικό και Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου. Στην Ερμούπολη της Σύρου λειτουργεί το Μουσείο Βιομηχανικής Κληρονομιάς στα παλιά εργοστάσια Καστιμαντή, Αναιρούση, Βελισσαρόπουλου και Κορνηλάκη. Το πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα στο Βόλο λειτουργεί πλέον ως Μουσείο Κεραμοποιίας. Επιπλέον, στα παραδείγματα βιομηχανικών χώρων που διατηρήθηκαν και επαναχρησιμοποιήθηκαν περιλαμβάνονται πολλά σαπωνοποιεία και ελαιοτριβεία της Λέσβου, το κεντρικό αντλιοστάσιο της ΕΥΑΘ, ο ηλεκτρικός σταθμός της Σπάρτης και οι μπαρουτόμυλοι της Δημητσάνας. Ωστόσο, υπάρχουν πολλά ακόμη μνημεία, τα οποία ενώ είναι θεσμικά προστατευμένα δεν έχουν αποκατασταθεί.

---

²⁷ Μπελαβίλας Ν., «Βιομηχανική Αρχαιολογία. Η Διεθνής και Ελληνική Εμπειρία», Ημερίδα *Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας*, ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα, 2010, σελ.3 .

Εικόνα 2.5. Το σαπωναποείο Ξυπερά στο Πλωμάρι Λέσβου. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.monumenta.org/artide.php?IssueID=5&ArticleID=545&CategoryID=6&lang=gr>)

Εικόνα 2.6. Το χρωματουργείο Κατσιμαντή στην Ερμούπολη. Σήμερα στεγάζει το Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.syros.com.gr/syros/views/industrial.htm>)

Εικόνα 2.7. Το πλινθοκεραμοποείο Τσαλαπάτα στο Βόλο. Σήμερα λειτουργεί ως Μουσείο Κεραμοποιίας. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.diki.gr/museum/EL/city/chronos.asp?year=1925>)

Σημαντικά βήματα στον τομέα της μελέτης και προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς της Ελλάδας έχουν πραγματοποιηθεί, όμως αυτά που μένουν να γίνουν είναι ακόμη περισσότερα. Κατά της διάρκειας της εικοσαετίας, επιχειρήθηκε συχνά η αντιγραφή των διασωστικών ενεργειών της Ευρώπης, που είχε ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση ενός μοντέλου μη προσαρμοσμένου στις ανάγκες της ελληνικής πραγματικότητας. Αυτό συνέβη αφενός διότι τα προβλήματα αρχών και γενικότερης πολιτικής δεν έχουν επιλυθεί ακόμη στην Ευρώπη και αφετέρου επειδή η βιομηχανική παράδοση παρουσιάζει ορισμένες βασικές διαφορές με αποτέλεσμα τα προβλήματα να μην είναι τα ίδια.²⁸

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα στα θέματα προστασίας και επανάχρησης είναι πολλά. Η μέχρι πρόσφατα απουσία επαρκούς θεσμικού πλαισίου, η έλλειψη πολιτικής, η έλλειψη ολοκληρωμένης επιστημονικής και ιστορικής γνώσης και καταγραφής των βιομηχανικών καταλοίπων, η δυσκολία συνεργασίας των τοπικών αρχών και των ιδιοκτητών, οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και κωλυσιεργίες, η υποχρηματοδότηση ή ακόμη και η πρόσφατη οικονομική κρίση, συνθέτουν μία διόλου ικανοποιητική εικόνα για τα βιομηχανικά μνημεία της χώρας.

Σήμερα, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι παρά τα προβλήματα αυτά, τα βιομηχανικά τοπία του 19^{ου} αιώνα και του Μεσοπόλεμου έχουν βρει, ως πολιτιστικές αξίες, τη θέση τους στη συνείδηση των επιστημόνων, αλλά και των περισσότερων ευαισθητοποιημένων πολιτών.²⁹ Τα παραδείγματα που ακολουθούν επιλέχθηκαν όχι γιατί είναι πλήρως αντιπροσωπευτικά για τη γενική βιομηχανική ιστορία, αλλά γιατί συνθέτουν μια εικόνα των προσπαθειών διατήρησης και επανάχρησης των βιομηχανικών μνημείων της Ελλάδας.

---

²⁸ Λούβη – Κίζη Α., «Η Ιστοριογραφία και η Βιομηχανική Αρχαιολογία», περιοδικό *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχος 89, 2003.

²⁹ Μπελαβίλας Ν., «Βιομηχανική Αρχαιολογία. Η Διεθνής και Ελληνική Εμπειρία», όπ.αν, σελ.3 .

Εικόνα 2.8. Εργοστάσιο Αερίοφωτος (Γκάζι). (Πηγή: ιστοσελίδα http://4.bp.blogspot.com/-6ELtfw35EaU/T5VL-6q1FSI/AAAAAAAAInc/cN4_zZO5MjI/s320/GAZI.jpg)

2.2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Μετατροπή του εργοστασίου γκαζιού σε Τεχνόπολις

Το αθηναϊκό εργοστάσιο της Γαλλικής Εταιρείας Αεριοφωτος (κοινώς γκαζιού) ιδρύθηκε το 1857 για τον φωτισμό της πόλης σε μια εποχή που άρχισε να γίνεται ορατή η Βιομηχανική Επανάσταση στο ελληνικό κράτος. Η τοποθεσία που επιλέχθηκε βρισκόταν πάνω στον κύριο άξονα προς τον Πειραιά. Το Γκάζι ή αλλιώς Γκαζοχώρι αποτελούσε μια περιοχή που φιλοξενούσε οχλούσες δραστηριότητες και κατοικούνταν από χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Στις γειτονικές περιοχές και γενικότερα κατά μήκος της οδού Πειραιώς και μέχρι το λιμάνι δημιουργήθηκαν εργατικοί συνοικισμοί. Η ύστερη ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής γύρω από το εργοστάσιο μετέβαλλε την οδό Πειραιώς σε ένα από τα σημαντικότερα βιομηχανικά κέντρα της πρωτεύουσας.

Η κατασκευή του εργοστασίου διαιρείται σε τρεις φάσεις. Αρχικά, δημιουργήθηκαν τα πρώτα κτίρια και τοποθετήθηκε ο μηχανολογικός εξοπλισμός, όπως κλίβανοι απόσταξης, αεριοφυλάκια, καμινάδα, υδατοδεξαμενές και αποθήκες. Στη δεύτερη φάση, το εργοστάσιο άρχισε να παράγει αέριο όχι μόνο για τον φωτισμό της πόλης, αλλά και για οικιακή και βιοτεχνική χρήση. Στη συνέχεια, επεκτάθηκε και κατασκευάστηκε νέα καμινάδα, σειρά φούρνων, δύο αεριοφυλάκια, καθώς και κτίρια για την εξυπηρέτηση των εργαζομένων. Το 1938 η διαχείριση του εργοστασίου πέρασε στο Δήμο Αθηναίων, ύστερα από την άρνηση της γαλλικής εταιρείας για ανανέωση του συμβολαίου. Από το 1952 έως το 1960, κατασκευάστηκε μια νέα μονάδα παραγωγής υδαταερίου και μια τρίτη καμινάδα, κι έτσι πλέον το εργοστάσιο πήρε τη σημερινή του μορφή. Τον Αύγουστο του 1984 σταμάτησε η λειτουργία του εργοστασίου, καθώς θεωρήθηκε αναχρονιστική και ακατάλληλη εξαιτίας της παραγωγής υπερβολικών ρύπων.

Εικόνα 2.9. Άποψη των αεριοφυλακίων πριν την αποκατάσταση. (Πηγή: ιστοσελίδα http://1.bp.blogspot.com/-SRtw9e--UHQ/URI7PSEI9wI/AAAAAAAAAJI/4iypFZq2EEM/s1600/gazi_technopolis.jpg)

Εικόνα 2.10. Το αεριοφυλάκιο 2 (Δ4) μετά την αποκατάσταση. Σήμερα φιλοξενεί εικαστικές εκθέσεις και άλλες εκδηλώσεις. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.technopolis-athens.com/FILESYSTEM/205/events/rooms/15/d4.jpg>)

Η αρχιτεκτονική τυπολογία του συγκροτήματος είναι κοινή και μ' εκείνη που χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες Ευρωπαϊκές πόλεις. Αποδεδειγμένα, δηλαδή, από τις τάσεις της εποχής που κυριαρχούν στην αρχιτεκτονική και προσαρμόζει τους όγκους και της εγκατάσταση των μηχανών στις ανάγκες της παραγωγής.³⁰ Τα κτίσματα είναι κατασκευασμένα από λιθοδομή. Η όψη τους είναι επιχρισμένη, η στέγη είναι ξύλινη με φεγγίτες και έχουν επικάλυψη από βυζαντινά ή γαλλικά κεραμίδια και λαμαρίνα και εσωτερικά έχουν οροφή από μπαγδατί.

Αναγνωρίζοντας τα προβλήματα υποβάθμισης του Γκαζοχωρίου, προέκυψε η ανάγκη επαναπροσδιορισμού των χρήσεων γης, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης πόλης και ταυτόχρονα, να εναρμονίζεται με τα μνημεία της ευρύτερης περιοχής. Οι πρώτες προσπάθειες αναβάθμισης της περιοχής ξεκίνησαν το 1986, λίγα χρόνια μετά το κλείσιμο του εργοστασίου, όταν πραγματοποιήθηκαν εκεί δύο ανθοκομικές εκθέσεις. Ένα χρόνο αργότερα, ο ραδιοφωνικός σταθμός Αθήνα 98,4 στεγάστηκε σε ένα από τα αεριοφυλάκια. Τότε ξεκίνησαν και οι πρώτες μελέτες για την αξιοποίηση και επανάχρηση των παλιών εγκαταστάσεων. Το 1986 κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο³¹ από το Υπουργείο Πολιτισμού, με σκοπό να μετατραπεί σε μουσείο και χώρο πολιτιστικών εκδηλώσεων. Το 1992, ο Δήμος Αθηναίων διατύπωσε δύο προτάσεις για την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Ο βασικός φορέας που προώθησε την ανάπτυξη είναι η Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (Ε.Ε.Α.Χ.Α.). Για το σκοπό αυτό διοργανώθηκε επιπλέον σειρά ημερίδων και συνεδρίων, ενώ υπήρξε και συνεργασία της εταιρείας Ε.Ε.Α.Χ.Α. και του Δήμου Αθηναίων με τους συναρμόδιους φορείς.³² Από το 1999 και μετά, το συγκρότημα λειτουργεί με την επωνυμία «Τεχνόπολις» και φιλοξενεί πολιτιστικές εκδηλώσεις.

---

³⁰ Μαχαίρας Γ., «Γκαζοχώρι: Η τελευταία φλόγα», περιοδικό *Αρχαιολογία*, σελ.27 .

³¹ ΦΕΚ 621/Β/86, ΦΕΚ 776/Β/86, ΦΕΚ 804/Β/86, ΦΕΚ 676/Β/87

³² Στεφάνου Ι., Παταργιάς Π. , Μητούλα Ρ., «Η Ανάπλαση στο Γκαζοχώρι, μία ευκαιρία δημιουργίας τρίτου πόλου στο κέντρο της Αθήνας και αναβάθμισης των Δυτικών περιοχών», περιοδικό *Κτίριο*, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ.9 .

Εικόνα 2.11. Η αίθουσα με τους παλιούς φούρνους. Σήμερα φιλοξενεί εικαστικές εκθέσεις και παραστάσεις. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.technopolis-athens.com/FILESYSTEM/205/events/rooms/16/TP_D06_150.jpg)

Εικόνα 2.12. Εσωτερική άποψη της αίθουσας των παλιών φούρνων. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.technopolis-athens.com/image/image_gallery?img_id=72740)

Εικόνα 2.13. Τεχνόπολις, συναυλία στα πλαίσια φεστιβάλ. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://humantrafffic.files.wordpress.com/2009/06/p6120001.jpg>)

Σήμερα, η Τεχνόπολις, είναι ένα ζωντανό μουσείο βιομηχανικής κληρονομιάς και τόπος διεξαγωγής πολιτιστικών δραστηριοτήτων ευρείας κλίμακας, όπως φεστιβάλ, συναυλίες, συνέδρια, συνεντεύξεις τύπου, θεατρικές και χορευτικές παραστάσεις, παιδικές εκδηλώσεις, και εικαστικές εκθέσεις. Ενεργό ρόλο στη σημερινή λειτουργία κατέχει και ο υπαίθριος χώρος του συγκροτήματος, που έχει διαμορφωθεί κατάλληλα ώστε να προσαρμόζεται στη κάθε χρήση. Η αρχιτεκτονική του ωφέλιμου, η ομορφιά της μηχανής σαν καθαρή πλέον και διαρκής αισθητική αξία καθόλου εφήμερη, η απλότητα παράλληλα με την απόλυτη ακρίβεια, τις αναλογίες, τις γεωμετρικές σχέσεις, η «υλική κουλτούρα»³³, είναι στοιχεία που χαρακτηρίζουν το συγκρότημα. Η στρατηγική σχεδιασμού που ακολουθήθηκε ήταν η διατήρηση και μετατροπή του χώρου σε ζωντανό μουσείο της παραγωγής φωταερίου. Τα κτίρια έχουν διατηρήσει την αρχική μορφολογία τους με πολύ μικρές επεμβάσεις, έτσι ώστε η νέα χρήση να μην θίγει τον χαρακτήρα του, αλλά αναδεικνύει την ιστορική του μνήμη.

Στόχος του βιομηχανικού μουσείου της Τεχνόπολις είναι η ανάδειξη της τεχνολογίας του παλιού εργοστασίου, που αποτελεί ένα από τα λίγα μνημεία βιομηχανικής κληρονομιάς της Ελλάδας που διασώζονται, μαζί με τον μηχανολογικό του εξοπλισμό. Το εργοστάσιο του γκαζιού αποτελεί πηγή γνώσης και μνημείο του παρελθόντος. Ωστόσο, σήμερα, τόσο το ίδιο το συγκρότημα, όσο και η ευρύτερη περιοχή, δε θυμίζουν την παρελθούσα κατάσταση. Προκύπτει, λοιπόν, ένα ερώτημα αν η νέα λειτουργία θα πρέπει να συμβαδίζει με αυτή του παρελθόντος και αν όχι, με ποιους χειρισμούς μπορεί να γίνει ένας συγκερασμός της παλιάς και της νέας χρήσης. Αυτό, σε συνδυασμό με την τοποθεσία του και την ανάπτυξη της περιοχής του Γκαζιού, που τα τελευταία χρόνια κινείται προς μια κατεύθυνση που απευθύνεται σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα και προβάλλει μία νέα μορφή, ένα μείγμα κουλτούρας, πολιτισμού, διασκέδασης και διαβίωσης, γεννά ερωτήματα σχετικά με τον βαθμό διατήρησης του βιομηχανικού παρελθόντος τόσο της Τεχνόπολις, όσο και της ευρύτερης περιοχής.

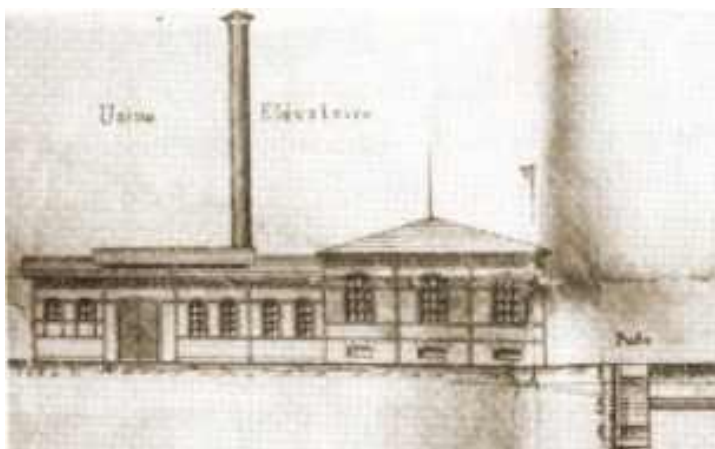
---

³³ Στο ίδιο, σελ.28 .

Εικόνα 2.14. Εξωτερική άποψη του Μουσείου Ύδρευσης. (Πηγή: ιστοσελίδα http://cultour.damt.gov.gr/upload_pictures/1224248829_234_min_museum%20ydreusis%20.jpg)

Εικόνα 2.15. Το Κεντρικό Αντλιοστάσιο Σφαγείων σε παλαιότερη φωτογραφία. (Πηγή: ιστοσελίδα http://users.auth.gr/~marrep/LESSONS/ERGAS_TIRI/NEW_TECHNOLOGY/images/72.jpg)

Μετατροπή του Κεντρικού Αντλιοστασίου Σφαγείων σε Μουσείο Ύδρευσης

Στη δυτική είσοδο της πόλης της Θεσσαλονίκης στην πίσω πλευρά του λιμανιού, είναι τοποθετημένο το κτιριακό συγκρότημα του παλιού Κεντρικού Αντλιοστασίου Σφαγείων (ΚΑΣ) της ΕΥΑΘ (Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης). Αποτελεί ένα μνημείο τεχνικής και ιστορικής σημασίας και αποδίδει την εικόνα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής στη Θεσσαλονίκη του 19^{ου} αιώνα. Για ενενήντα περίπου χρόνια, το ΚΑΣ ήταν η καρδιά της ύδρευσης της Θεσσαλονίκης, απασχολούσε πλήθος εργαζομένων και φρόντιζε να συμβαδίζει με την τεχνολογία της εποχής. Στην περιοχή αυτή είναι συγκεντρωμένα και άλλα βιομηχανικά μνημεία, όπως το εργοστάσιο ΦΙΞ, τα παλιά σφαγεία, το βυρσοδεψείο Νούσια, η ΒΙΛΚΑ και ο Μύλος.

Η κατασκευή του ΚΑΣ άρχισε το 1890 και ολοκληρώθηκε δύο χρόνια αργότερα. Επίσημα άρχισε να λειτουργεί το 1984. Το συγκρότημα κατασκευάστηκε εξ' ολοκλήρου με δομικά υλικά από το Βέλγιο και τις τεχνολογικές προδιαγραφές της εποχής. Το Κεντρικό Αντλιοστάσιο λειτούργησε μέχρι και το 1978 με την αρχική του μορφή, ενώ το 1984 το Διοικητικό Συμβούλιο του τότε Οργανισμού αποφάσισε την μετατροπή του σε Μουσείο Ύδρευσης. Το 1987, έπειτα από πρόταση της 4^{ης} Εφορίας Νεωτέρων Μνημείων, κηρύχθηκε «διατηρητέο μνημείο»³⁴, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο. Το έργο «Αποκατάσταση του Κεντρικού Αντλιοστασίου και μετατροπή του σε Μουσείο Ύδρευσεως» εντάχθηκε το 1995 στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας (Β' Κ.Π.Σ.) και στο Πρόγραμμα Έργων του ΟΠΠΕ-Θ '97 με ευθύνη του Υπουργείου Πολιτισμού, υλοποιήθηκε δε από την 4η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων.³⁵ Η αρχιτεκτονική μελέτη εκπονήθηκε από την Όλγα Δελιγιάννη.

---

³⁴ ΦΕΚ 347/Β/31-05-1985, ΦΕΚ 317/Β/17-03-2003.

³⁵ Επίσημη ιστοσελίδα Εταιρείας Ύδρευσης & Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης Α.Ε., <http://www.evath.gr/>, επίσκεψη ιστότοπου 6/12/2012.

Εικόνα 2.16. Αναπαράσταση ατμολέβητα (1892). (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.artivist.gr/2011/06/moyseio-ydreys-hs-thessalonikis/F/.jpg>)

Εικόνα 2.17. Αίθουσα ενημέρωσης και προβολών. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://33dim.files.wordpress.com/2013/01/dsc03388.jpg>)

Εικόνα 2.18. Γενική άποψη αίθουσας αντλιοστασίου. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://33dim.files.wordpress.com/2013/01/dsc03414.jpg?w=560&h=420>)

Το παλιό αντλιοστάσιο αποτελείται από τρία επιμέρους κτίρια, το κεντρικό, το κτίριο ατμολεβήτων και το κτίριο διοίκησης. Το κεντρικό κτίριο αποτελείται από δύο αίθουσες ορθογωνικής κάτοψης με εμβαδό 329 τ.μ. και ύψος 6,60 μ., ενώ με τη στέγη φτάνει τα 8,60 μ. και καλύπτεται από δίρριχτη μεταλλική στέγη με κεντρικό υπερυψωμένο φωταγωγό. Πρόκειται για φέρουσα μεταλλική κατασκευή με πλήρωση από εμφανή μπατική πλινθοδομή. Τα κτίρια του συγκροτήματος σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν σε μια περίοδο κατά την οποία η μεταλλική κατασκευή βρισκόταν στο απόγειό της σε όλη την Ευρώπη.³⁶ Όσον αφορά στον μηχανολογικό εξοπλισμό, το αντλιοστάσιο λειτούργησε αρχικά με ατμομηχανές, έπειτα με πετρελαιομηχανές και τέλος με ηλεκτρομηχανές. Δυστυχώς, οι μηχανές της περιόδου του ατμού δεν διασώθηκαν, με εξαίρεση δύο μεγάλους ατμολέβητες, ο ένας εκ των οποίων παρουσιάζεται σε τομή.

Το σημερινό μουσείο περιλαμβάνει τέσσερα διατηρητέα κτίρια. Συγκεκριμένα, αποτελείται από το κεντρικό κτίριο του αντλιοστασίου, το λεβητοστάσιο, την ημιυπαίθρια αποθήκη κάρβουνου, που αποτελεί συνέχεια του λεβητοστασίου και η οποία δεν είναι επισκέψιμη και την κατοικία του διευθυντή. Το κεντρικό κτίριο περιλαμβάνει τα μεγάλα αντλητικά συγκροτήματα που τροφοδοτούσαν με νερό την πόλη, καθώς επίσης και τα ηλεκτροπαραγωγά ζεύγη καυσίμων, όπως μηχανήματα κίνησης και παραγωγής ενέργειας και παλιοί ηλεκτρικοί πίνακες διανομής ρεύματος. Σήμερα, αποτελεί το κεντρικό εκθετήριο του μουσείου. Στον χώρο αυτό εκτίθεται και μοντέλο σε λειτουργία που αναπαριστά την παλιά ατμομηχανή με την αντλία της αρχικής φάσης του αντλιοστασίου. Το παλιό λεβητοστάσιο έχει μετατραπεί σε αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και περιλαμβάνει τον εντυπωσιακό αποκατεστημένο χώρο των παλιών ατμολεβήτων. Επίσης, στον χώρο υπάρχουν εκθέματα παλαιών εξαρτημάτων, οργάνων μετρήσεων του δικτύου υδροδότησης και διάφορα εργαλεία. Στην άλλοτε κατοικία του διευθυντή στεγάζονται τα γραφεία διοίκησης του μουσείου και η εξειδικευμένη βιβλιοθήκη για το νερό και τα υδραυλικά έργα που περιέχει ένα

---

³⁶ Στο ίδιο.

Εικόνα 2.19. Η είσοδος του Μουσείου Ύδρευσης. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://33dim.files.wordpress.com/2013/01/dsc034191.jpg>)

Εικόνα 2.20. Εξωτερική άποψη του Μουσείου Ύδρευσης. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.thessalonikicityguide.gr/images/site/100/1190_water_museum10zm.jpg)

μοναδικό αρχείο από σχέδια, χάρτες και φωτογραφικό υλικό. Τέλος, στον περιβάλλοντα χώρο έχει διαμορφωθεί ένα πάρκο νερού, όπου εκτίθενται διαδραστικά εκθέματα που αφορούν ιστορικά αντλητικά συγκροτήματα και αγωγούς νερού.

Το Μουσείο Ύδρευσης είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα βιομηχανικού κτιρίου, όπου το κύριο έκθεμα είναι το ίδιο το κτίσμα και ο μηχανολογικός εξοπλισμός του. Και σε αυτή την περίπτωση, όπως και στην Τεχνόπολις, εντάσσεται ενεργά και ο υπαίθριος χώρος του συγκροτήματος στη νέα χρήση. Η αποκατάσταση του συγκροτήματος επιχειρήθηκε να πραγματοποιηθεί με βαθιά συνείδηση της ιστορικότητας και της αυθεντικότητας του χώρου, με προσεγμένους χειρισμούς και ανθρωποκεντρικές μεθόδους που στοχεύουν στην ανάδειξη της ταυτότητας του παλιού αντλιοστασίου. Πρόκειται για μια περίπτωση διατήρησης και επανάχρησης με μικρές επεμβάσεις. Άλλωστε, το συγκρότημα διαθέτει από μόνο του έναν αρχιτεκτονικό πλούτο, καθώς είναι από τα κτίρια-πρότυπα της πρώτης εποχής των βιομηχανικών κτιρίων. Τέλος, η μετατροπή του συγκροτήματος σε μουσείο – ζωντανό χώρο πολιτισμού έγινε με σκοπό να συνεισφέρει στη βιωματική επαφή των επισκεπτών με την ιστορία της υδροδότησης της πόλης, τις αλλαγές της τεχνολογίας και τα στάδια εκσυγχρονισμού της. Η επιλογή της νέας χρήσης έγινε συνειδητά, ώστε να διατηρηθεί ο χαρακτήρας που είχε στο παρελθόν το υφιστάμενο κέλυφος και να αναδειχθεί ο ρόλος που κατείχε στην κοινωνία, κάτι που δε συμβαίνει στην περίπτωση της Τεχνόπολις.

Εικόνα 2.21. Εξωτερική άποψη του Μουσείου Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.piop.gr/Images/GR-PIOP-111130_T6469.jpg)

Εικόνα 2.22. Ο Αναστάσιος Παπαδολιάς με τον μηχανικό Σβαρτς μπροστά στο κτίριο της παλιάς Ηλεκτρικής Εταιρείας. (Πηγή: φωτογραφικό αρχείο του μουσείου)

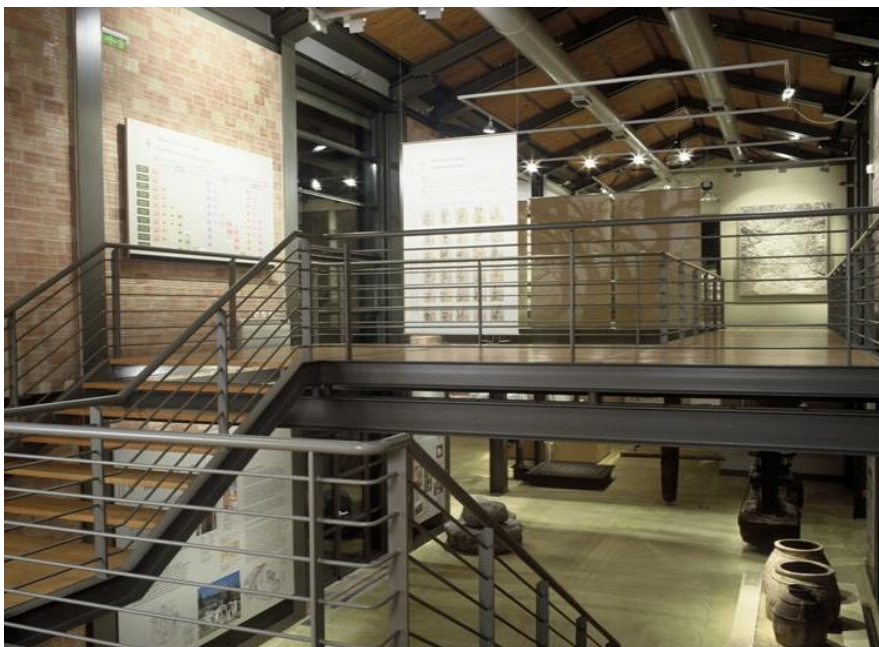
Μετατροπή των εγκαταστάσεων της Ηλεκτρικής Εταιρείας Σπάρτης σε Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού

Οι παλιές εγκαταστάσεις της Ηλεκτρικής Εταιρείας των πέντε αδελφών Παπαδολιά βρίσκονται στη Σπάρτη στην καρδιά της Λακωνίας, η οποία αποτελεί μια από τις κύριες ελαιοπαραγωγούς περιοχές της χώρας. Το εργοστάσιο ήταν χαρακτηριστικό ελληνικό βιομηχανικό κτίσμα του μεσοπολέμου. Η Σπάρτη είχε την τύχη, μεταξύ πολλών πόλεων της χώρας, να ηλεκτροφωτιστεί από τις πρώτες.

Γύρω στο 1925 ιδρύθηκε μια μικρή μονάδα παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, επί ιδιόκτητου χώρου, ενώ το 1928 η επιχείρηση επεκτάθηκε, παρέχοντας ηλεκτρικό ρεύμα, εκτός από την πλατεία, στους δρόμους, στα εμπορικά καταστήματα και στα σπίτια. Τότε οι εγκαταστάσεις του εργοστασίου μεταφέρθηκαν στο χώρο της «Ηλεκτρικής Εταιρείας Σπάρτης». Η Ηλεκτρική Εταιρεία είχε το αποκλειστικό προνόμιο ηλεκτροδότησης της Σπάρτης για τριάντα χρόνια. Η σημασία επομένως, της μικρής αυτής βιομηχανικής μονάδας ήταν καταλυτική στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της πόλης της Σπάρτης. Αργότερα, οι αυξανόμενες ανάγκες της πόλης σε ηλεκτρικό ρεύμα επέβαλαν την εγκατάσταση νέας πετρελαιομηχανής το 1932 και μιας τρίτης το 1936. Το 1959, η ΔΕΗ εξαγόρασε το εργοστάσιο και απομάκρυνε τον μηχανολογικό εξοπλισμό του, ώστε να χρησιμοποιηθεί αλλού. Τότε λουπόν, σταμάτησε η λειτουργία του εργοστασίου. Το κτίριο της παλιάς Ηλεκτρικής παρέμεινε στο Δήμο Σπαρτιατών μέχρι και το 1998, που το παραχώρησε στο Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς³⁷,

---

³⁷ Τα μουσεία του Π.Ι.Ο.Π. συνιστούν ένα δίκτυο θεματικών μουσείων που μελετά, διασώζει και προβάλλει την ελληνική κληρονομιά και την πολιτιστική ταυτότητα της χώρας, μέσα από την προβολή των παραγωγικών δραστηριοτήτων κάθε τόπου. Τα μουσεία αυτά είναι τα εξής: το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού στη Σπάρτη, το Μουσείο Μετάξης στο Σουφλί, το Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα, το Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιοουργίας στην Αγία Παρασκευή Λέσβου, το Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας στον Βόλο, το Μουσείο Μαρμαροτεχνίας στον Πύργο Τήνου και το Μουσείο Παραδοσιακών Επαγγελμάτων και Περιβάλλοντος Στυμφαλίας.

Εικόνα 2.23. Εσωτερική άποψη από το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.flickr.com/photos/27729104@N07/2607610520/>)

Εικόνα 2.24. Πρέσα και βαρούλκο ζωκίνητου ελαιοτριβείου από το Δράγανο Λευκάδας, 20^{ος} αιώνας. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.flickr.com/photos/27729104@N07/6713668245/>)

Εικόνα 2.25. Η ημιυπαίθρια έκθεση του μουσείου. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.flickr.com/photos/27729104@N07/6713668221/>)

ώστε να στεγαστεί το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού. Η ανακατασκευή του εντάχθηκε στο Περιφερειακά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πελοποννήσου και χρηματοδοτήθηκε από το Β' και Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Η αρχιτεκτονική μελέτη του νέου μουσείου εκπονήθηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο «Δ.Διαμαντόπουλος & Συνεργάτες», τον Γιώργο Γιαξόγλου και την Ιωάννα Γιαξόγλου. Το μουσείο άνοιξε τις πόρτες του στο κοινό στα τέλη του 2002.

Το κτίριο βρισκόταν σε εξαιρετικά κακή κατάσταση και για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε η ριζική ανακατασκευή του. Πρόκειται για ένα διώροφο κτίσμα με υπόγειο και ημιώροφο. Τα μόνα στοιχεία που διατηρήθηκαν και αξιοποιήθηκαν από το παλιό κτίριο ήταν το ίχνος του περιγράμματος και η κύρια πέτρινη όψη προς το δρόμο, η οποία ενσωματώθηκε σε μια σύγχρονη κατασκευή ώστε να παραπέμπει σε βιοτεχνικά κτίρια παλαιότερων μορφών παραγωγής. Η νέα κατασκευή είναι μεταλλική ως προς τον φέροντα οργανισμό, με πληρώσεις από εμφανές τούβλο και καλύπτεται από δίρριχτη μεταλλική στέγη. Το ευρηματικό αρχιτεκτονικό κέλυφος προσαρμόστηκε στις μουσειολογικές επιταγές ενός πρωτοποριακού μουσείου.³⁸

Ο εκθεσιακός χώρος του μουσείου διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα, ενώ πρόσφατα ολοκληρώθηκε και η ημιυπαίθρια έκθεση. Στον χώρο του μουσείου λειτουργούν επίσης κυλικείο, εκθετήριο με προϊόντα ντόπιων ελαιοπαραγωγών, πωλητήριο και αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, για την οργάνωση συνεδρίων, περιοδικών εκθέσεων και εκδηλώσεων, που στοχεύουν στην ενδυνάμωση της πολιτιστικής ανάπτυξης του τόπου. Πιο συγκεκριμένα, στον άνω όροφο του μουσείου παρουσιάζεται η ιστορία των δύο αυτών αγαθών, δηλαδή της ελιάς και του λαδιού και αναδεικνύεται η πολύπλευρη σημασία τους για τον ελληνικό χώρο σε διάφορους τομείς της κοινωνίας, όπως στην οικονομία, στη διατροφή, στις λατρευτικές συνήθειες και τα έθιμα, την τέχνη, κ.α. Η θέση της ελιάς και του λαδιού στη διατροφή παρουσιάζεται σε ξεχωριστή ενότητα. Στον χώρο αυτό υπάρχουν επίσης, και ορισμένα δείγματα αρχαίας και σύγχρονης τέχνης που μαρτυρούν τον

---

³⁸ Επίσημη ιστοσελίδα Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, <http://www.piop.gr/>, επίσκεψη ιστότοπου 2/12/2012.

καταλυτικό ρόλο της ελιάς ως πηγή έμπνευσης για τους Έλληνες καλλιτέχνες. Στον υπόγειο χώρο του μουσείου παρουσιάζεται η εξέλιξη της τεχνολογίας παραγωγής του ελαιολάδου στον ελληνικό χώρο έως και την πρωτοβιομηχανική περίοδο. Εκεί εκτίθενται οι μηχανισμοί της Μεταβυζαντινής περιόδου που κατάφεραν να διασωθούν και μερικοί έχουν αποκατασταθεί. Έμφαση έχει δοθεί επίσης, στην αναπαράσταση των μηχανοκίνητων ελαιοτριβείων (υδροκίνητο, ατμοκίνητο, πετρελαιοκίνητο και ηλεκτροκίνητο) με μεγάλες κινούμενες μακέτες³⁹, που βοηθούν τον επισκέπτη να αντιληφθεί καλύτερα τις παραδοσιακές τεχνικές παραγωγής λαδιού. Τέλος, στην ημιυπαίθρια έκθεση παρουσιάζονται οι μηχανισμοί τριών χειροκίνητων ελαιοτριβείων, ενός προϊστορικού, ενός ελληνιστικού και ενός βυζαντινού, τα οποία τίθενται σε λειτουργία στο πλαίσιο εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και προγραμμάτων, με σκοπό την επί τόπου παραγωγή λαδιού από τους μαθητές.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, το παλιό βιομηχανικό κτίριο βρισκόταν σε κακή κατάσταση γι' αυτό και αποκαταστάθηκε πλήρως πλην την κύριας όψης. Πρόκειται δηλαδή, για μια περίπτωση διατήρησης μεμονωμένων στοιχείων με ανακατασκευές, με αποτέλεσμα την ύπαρξη ενός νέου κτιρίου, που όμως μορφολογικά υπαινίσσεται έναν βιομηχανικό χαρακτήρα. Η μετατροπή των παλιών εγκαταστάσεων της Ηλεκτρικής Εταιρείας σε μουσείο έγινε με σκοπό τη διάσωση της παραδοσιακής τεχνολογίας και την ανάδειξη του πολιτισμικού ρόλου της ελιάς και του λαδιού, καθώς η ελαιοπαραγωγή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ελληνική αλλά και μεσογειακή ταυτότητα και συνέβαλε καταλυτικά στη διαμόρφωση της ελληνικής κουλτούρας και της ιστορίας της νεότερης ελληνικής οικονομίας. Το μουσείο αποτελεί πηγή γνώσης υψηλού επιπέδου και πολιτιστικό αγαθό για την τοπική κοινωνία, και λειτουργεί ως τοπόσημο για την περιοχή, με στόχο να αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα και ιδιαιτερότητα του τόπου. Η νέα χρήση που επιλέχθηκε λοιπόν, είναι διαφορετική από την αρχική λειτουργία του κτιρίου για την οποία κατασκευάστηκε. Εκ πρώτης όψεως, δημιουργούνται ερωτήματα σχετικά με τον σεβασμό στο βιομηχανικό παρελθόν του κτιρίου

---

³⁹ Στο ίδιο.

και στο κατά πόσο η νέα χρήση αλλοιώνει τον χαρακτήρα και τη σημασία που είχε το εργοστάσιο για την τοπική κοινωνία, ως μονάδα παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος. Αυτό που προκύπτει είναι το γεγονός ότι υπερίσχυσε η ταυτότητα του τόπου σε σχέση με την παλιά χρήση του κτιρίου. Επομένως, πρόκειται για μια ιδιαίτερη περίπτωση, που το βιομηχανικό κτίριο δεν χρήζει προστασία και δε μετατράπηκε σε μουσείο του εαυτού του, αλλά η νέα χρήση είναι ανεξάρτητη από αυτή που είχε στο παρελθόν. Στην απόφαση αυτή, βέβαια, πιθανότατα συνέβαλε και το γεγονός ότι είχε απαλλοτριωθεί το κτίσμα σε σημαντικό βαθμό. Έτσι, κρίθηκε σπουδαιότερο να αναδειχθεί η ιστορία και η ιδιαιτερότητα του τόπου, που συνδέεται άμεσα με τη διαδικασία παραγωγής λαδιού.

Εικόνα 2.26. Γενική άποψη του Μουσείου Μπενάκη από την οδό Πειραιώς. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.greekfestival.gr/uploads/Venues/Benaki%20geniki-aa.jpg>)

Εικόνα 2.27. Η κεντρική είσοδος του μουσείου. (Πηγή: προσωπικό αρχείο)

Μετατροπή της αποθήκης φορτηγών σε Μουσείο Μπενάκη

Το πολιτιστικό κέντρο του Μουσείου Μπενάκη βρίσκεται στην οδό Πειραιώς 138, όπως και το Γκάζι και η Σχολή Καλών Τεχνών, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικούς νέους άξονες ανάπτυξης της Αθήνας. Διαμορφώνει έναν καινοτόμο πολυχώρο, όχι μόνο από αρχιτεκτονική και αισθητική άποψη, αλλά και από την άποψη της αναβάθμισης της ευρύτερης περιοχής.

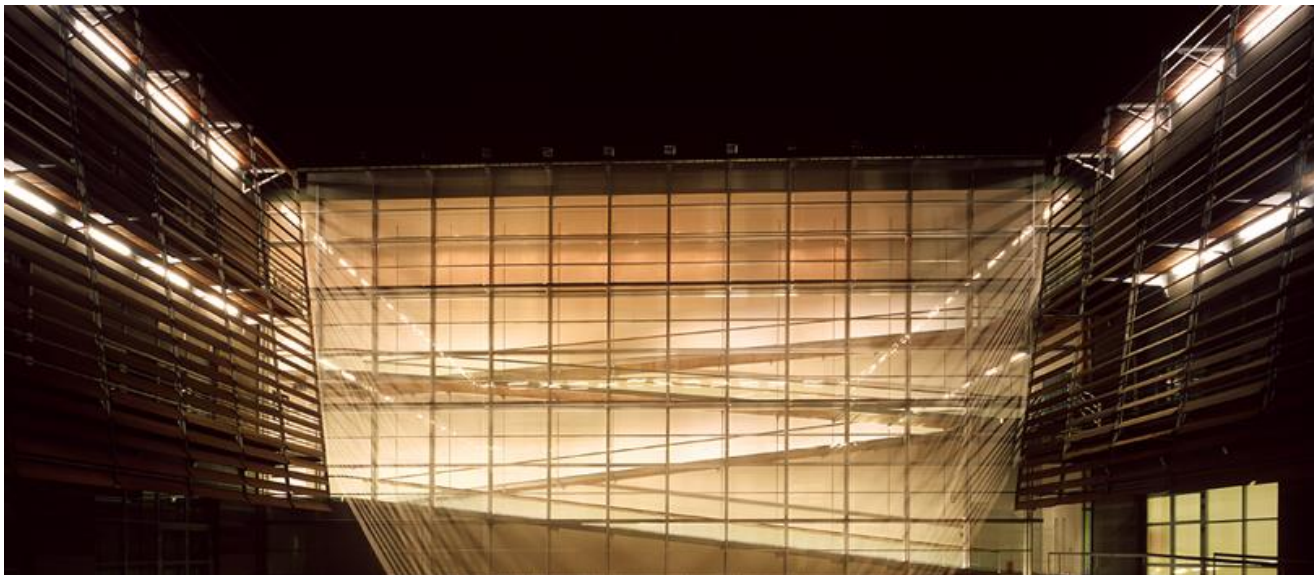
Το συγκεκριμένο κτίσμα ανήκει στην κατηγορία των κτιρίων που δεν χρήζουν προστασίας και παρ' όλα αυτά αποκαταστάθηκε και αξιοποιήθηκε με στόχο τη μετατροπή του σε μουσείο. Πρόκειται για ένα παλιό βιομηχανικό τριώροφο κτίριο, που άλλοτε ήταν αποθήκη και χώρος στάθμευσης φορτηγών. Έπειτα από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που πραγματοποιήθηκε, επιλέχθηκε η μελέτη των αρχιτεκτόνων Μαρίας Κοκκίνου και Ανδρέα Κούρκουλα, ενώ η ανάπλαση του υφιστάμενου κτίσματος υλοποιήθηκε χάρη στη συγχρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το παλιό κτίριο διέθετε τετραγωνική κάτοψη με εσωτερικό τετράγωνο αίθριο, ήταν κατασκευασμένο από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι πληρώσεις ήταν από επιχρισμένη οπτοπλινθοδομή με μεγάλα ανοίγματα στις όψεις. Η τυπολογία του βιομηχανικού κτίσματος, με το κεντρικό αίθριο και το περιμετρικό κτίριο, καθώς επίσης και οι χώροι με τα μεγάλα ύψη που είχαν την δυνατότητα να φέρουν τεράστια φορτία, ευνόησαν τη μετατροπή του σε χώρο μουσείου και πολιτιστικών - καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Παρ' όλα αυτά, το Μουσείο Μπενάκη δε διατηρεί τις όψεις του παλιού κτιρίου και δε θυμίζει σε τίποτα την αρχική δομή του.

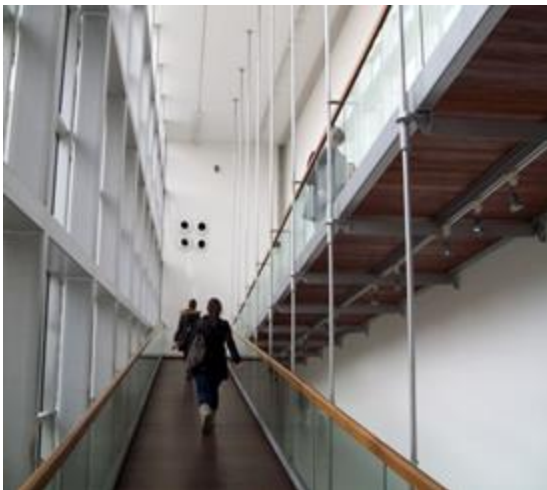
Το νέο κτίριο είναι ένα εσωστρεφές κλειστό κτίριο-κιβώτιο που ανοίγεται στο εσωτερικό του (αίθριο).⁴⁰ Διαθέτει ελάχιστα ανοίγματα στις περιμετρικές όψεις. Η κίνηση στους εκθεσιακούς

---

⁴⁰ Τουρνικιώτης Π., «Μονογραφίες XVI», περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τεύχος 38, Αθήνα, 2004.

Εικόνα 2.28. Γενική άποψη του αιθρίου. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.architravel.com/files/buldingsImages/bulding733/Benaki_Museum_2.jpg)

Εικόνα 2.29. Η κίνηση στους εκθεσιακούς χώρους μέσω ραμπών. (Πηγή: προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 2.30. Άποψη του αιθρίου στα πλαίσια έκθεσης έργων τέχνης. (Πηγή: προσωπικό αρχείο)

χώρους οργανώνεται περιμετρικά του αιθρίου με διαδρόμους στις τρεις πλευρές και ράμπες στην τέταρτη, προσφέροντας έτσι μεγάλη ευελιξία στην χρήση των χώρων. Οι ξύλινες κινητές περσίδες με το μεταλλικό πλέγμα που έχουν τοποθετηθεί στις όψεις του αιθρίου επιτρέπουν στον επισκέπτη που κινείται εσωτερικά του μουσείου και να παρατηρεί τα δρώμενα στο αίθριο. Επιπλέον, η οροφή του παλιού κτιρίου έχει αντικατασταθεί από δύο ημικυλινδρικές μεταλλικές κατασκευές (θόλους) που βρίσκονται στις δύο αντιδιαμετρικές πλευρές του τετραγώνου. Στο εξωτερικό του κτιρίου δεσπόζει η κόκκινη Ιρανική πέτρα που προσδίδει στο κτίριο ακόμη μεγαλύτερη εσωστρέφεια. Τα ανοίγματα στις όψεις έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να καδράρονται από αλουμινένια προφίλ και βρίσκονται σε εξοχή από την υπόλοιπη όψη. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται για το εσωτερικό στο αίθριο είναι το γυαλί, το ξύλο και το ατσάλι και επιτυγχάνουν έναν άκρως ισορροπημένο συνδυασμό.

Το νέο μουσείο Μπενάκη αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα στον ελληνικό χώρο, όπου το παλιό βιομηχανικό κτίριο έχει υποστεί αισθητές αλλαγές και αλλοιώσεις. Το νέο κέλυφος είναι προκλητικά διαφορετικό και δε διατηρεί μορφολογικά κανένα στοιχείο του παλιού κτιρίου, δίνοντας έτσι την αίσθηση της ολοκληρωτικής αλλαγής, παρ' όλο που διατηρούνται η τυπολογία και τα ύψη των ορόφων. Ωστόσο, κατά πολλούς θεωρείται ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα νέα αρχιτεκτονήματα της Αθήνας, ένα αφαιρετικό κατασκεύασμα βιομηχανικού ύφους. Η χωροθέτησή του στον άξονα της οδού Πειραιώς έχει σηματοδοτήσει μια νέα εποχή στον χαρακτήρα του ευρύτερου κέντρου της πόλης. Η οδός Πειραιώς αλλάζει διαρκώς τα τελευταία χρόνια, με νέα κτίρια που χτίζονται, αλλά κυρίως με τα παλιά, βιομηχανικά που μετασχηματίζονται.

***“..Εμείς διαμορφώνουμε τα κτίρια μας.
Στη συνέχεια, αυτά διαμορφώνουν εμάς...”***

Ουίνστον Τσώρτσιλ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

Στα πλαίσια της μελέτης της βιομηχανικής κληρονομιάς, παρατηρούνται σε διεθνές επίπεδο συγκεκριμένες τάσεις και στρατηγικές, οι οποίες τείνουν σε γενικές γραμμές προς την επανάχρηση των βιομηχανικών χώρων και την ένταξή τους σε προγράμματα ανάπλασης και αναζωογόνησης πρώην βιομηχανικών περιοχών. Απώτερος σκοπός της επανάχρησης είναι η ανάπτυξη δημιουργικών, πολιτιστικών και ψυχαγωγικών πόλων έλξης και η αναβάθμιση της εικόνας της πόλης και της ποιότητας του αστικού χώρου, μέσω μετασχηματισμών του τοπίου, καθώς αφορούν τις περισσότερες φορές υποβαθμισμένες πλέον περιοχές, χωρίς πολιτιστικό και ψυχαγωγικό ενδιαφέρον. Στο σημείο αυτό θα μελετηθούν δύο παραδείγματα από την ευρωπαϊκή βιβλιογραφία σχετικά με προσπάθειες αναβάθμισης πρώην βιομηχανικών περιοχών μέσω της επανάχρησης παλιών βιομηχανικών κτιρίων και της μετατροπής τους σε χώρους εκθεσιακών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, ακολουθούν το παράδειγμα της πινακοθήκης Tate Modern και του μουσείου μοντέρνας τέχνης CaixaForum, τα οποία αποτελούν έργα των Ελβετών αρχιτεκτόνων Jacques Herzog και Pierre de Meuron. Και τα δύο παραδείγματα ανήκουν στην κατηγορία όπου διατηρείται το πρώην βιομηχανικό κτίσμα, με προσθήκες και ανακατασκευές, αλλά η νέα χρήση είναι διαφορετική από την αρχική λειτουργία του βιομηχανικού κτιρίου για την οποία κατασκευάστηκε.

Εικόνα 3.1. Ο ηλεκτρικός σταθμός Bankside Power Station, 1977. (Πηγή: ιστοσελίδα http://farm8.staticflickr.com/7091/7109163575_745382cc54_z.jpg)

3.1. ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΣΕ TATE MODERN

Η Tate Modern είναι η εθνική πινακοθήκη μοντέρνας τέχνης του Λονδίνου και αποτελεί μέρος του δικτύου μουσείων Tate, μαζί με την Tate Britain, την Tate Liverpool και την Tate St Ives. Η πινακοθήκη φιλοξενείται στον παλιό σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή Bankside (Bankside Power Station), βρίσκεται στη νότια όχθη του Τάμεση απέναντι από τον καθεδρικό ναό του Αποστόλου Παύλου και συνδέεται με το οδικό δίκτυο μέσω μιας πεζογέφυρας πάνω από τον ποταμό.

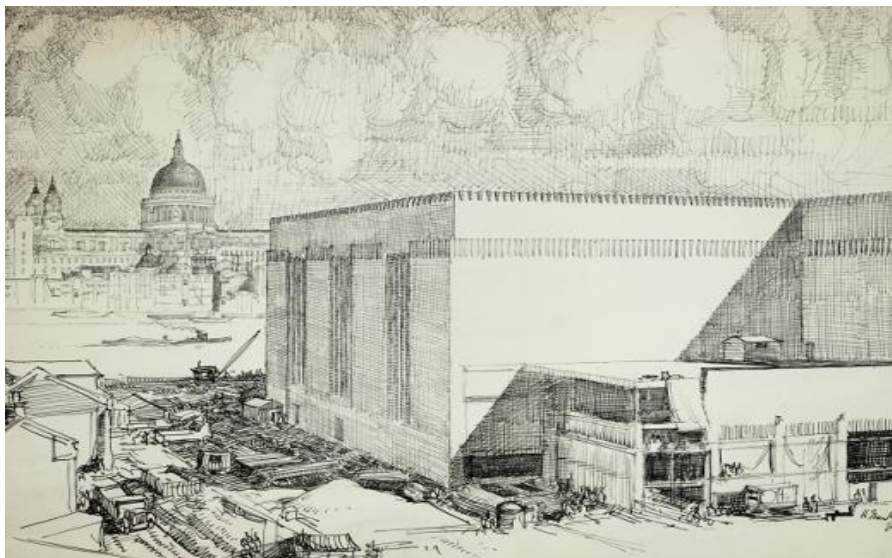
Το Bankside ήταν μια καθαρά βιομηχανική περιοχή με χωροθετημένες δραστηριότητες βιομηχανίας. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη τοποθεσία του, καθώς το ποτάμι ήταν το κλειδί για να αναπτυχθούν τέτοιου είδους δραστηριότητες, αφού παρείχε τα μέσα για την μεταφορά υλικών και αγαθών. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η αστική αποβιομηχάνιση και οι καταστροφές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οδήγησαν την περιοχή στην υποβάθμιση και την παρακμή. Μετά τον πόλεμο, κατασκευάστηκε στην περιοχή ο νέος σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας σε δύο φάσεις μεταξύ 1947 και 1963 από τον αρχιτέκτονα Sir Giles Gilbert Scott⁴¹. Οι τεχνολογικές αλλαγές και η ατμοσφαιρική ρύπανση οδήγησαν στη σταδιακή υποβάθμιση του εργοστασίου και στην οριστική διακοπή της λειτουργίας του το 1981, με αποτέλεσμα να αποκλειστεί η περιοχή από το υπόλοιπο Λονδίνο. Η απόφαση, λοιπόν, της διοίκησης της Tate να εγκαταστήσει τη νέα πινακοθήκη μοντέρνας τέχνης στο παλιό και εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο έδωσε μια νέα πνοή στην άλλοτε υποβαθμισμένη περιοχή.

---

⁴¹ Ο αρχιτέκτονας Sir Giles Gilbert Scott είναι γνωστός για το διάσημο τηλεφωνικό θάλαμο του Λονδίνου.

Εικόνα 3.2. Η βιομηχανική περιοχή Bankside μετά τον πόλεμο και ο καθεδρικός ναός του Αγ. Παύλου στο βάθος, 1947. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.glias.org.uk/pics/8JAN1947.jpg>)

Εικόνα 3.3. Ο σταθμός Bankside Power Station υπό κατασκευή, 1951. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.architecture.com/Images/RIBATrust/RIBALibrary/OnlineWorkshop/PicturingLondon/2011/FrankHoar-522x400px.jpg>)

Ο παλιός σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας θεωρείται, από την αρχή της κατασκευής του, ως ένα τοπόσημο για την πόλη του Λονδίνου. Το επιβλητικό του μέγεθος, η καθαρότητα στις όψεις, η αυστηρή συμμετρία, η μνημειακή σχεδίαση με την κεντρική καμινάδα, το καθιστούν ένα βιομηχανικό μνημείο. Το κτίριο έχει μήκος 152 μ., πλάτος 70 μ. και ύψος 35 μ. (26 μ. χωρίς τον γυάλινο όγκο). Η κεντρική επιβλητική καμινάδα του παλιού εργοστασίου έχει ύψος 99 μ., ώστε να είναι οριακά χαμηλότερη από το ύψος του καθεδρικού ναού που είναι 114 μ.⁴² Ο φέρων οργανισμός του είναι μεταλλικός με τούβλινο περίβλημα. Το εσωτερικό του κτιρίου διακρίνεται σε τρεις βασικούς χώρους, το Boiler House στη βόρεια πλευρά, το Switch House στη νότια πλευρά και τη Turbine Hall, που βρίσκεται ανάμεσα στα δύο προηγούμενα.

Μετά την επιλογή του παλιού ηλεκτρικού σταθμού ως χώρο φιλοξενίας για τη νέα πινακοθήκη μοντέρνας τέχνης του Λονδίνου, πραγματοποιήθηκε παγκόσμιος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός. Τον Ιανουάριο του 1995, οι αρχιτέκτονες Herzog & de Meuron κέρδισαν το πρώτο βραβείο. Η απλότητα της πρότασής τους φαίνεται να εντυπωσίασε την κριτική επιτροπή. Ο σεβασμός που επέδειξαν για την αρχιτεκτονική αξία του αρχικού κτίσματος, με ανεπαίσθητες αλλαγές, και η διατήρηση της μορφολογίας του, συνέβαλαν στη δημιουργία ενός κτιρίου τόσο λειτουργικό όσο και σύγχρονο. Το σχέδιο των Herzog & de Meuron άφησε σε μεγάλο βαθμό ανέπαφο το εξωτερικό κέλυφος του κτιρίου. Οι αρχιτέκτονες βασίστηκαν στην ολοένα και αυξανόμενη τάση που παρατηρείται σε άλλα εργοστάσια που μετατράπηκαν σε μουσεία, δηλαδή να διατηρούν τον χαρακτήρα του βιομηχανικού χώρου, αλλά ταυτόχρονα να είναι και απογυμνωμένο από τον μηχανολογικό του εξοπλισμό. Το τεράστιο κεντρικό κλίτος, ο μεταλλικός φορέας και το τούβλινο περίβλημα αποκαλύπτουν τη μορφολογία και το βιομηχανικό χαρακτήρα του παλιού ηλεκτρικού σταθμού. Ωστόσο, το σχέδιο της Tate Modern βρήκε και ορισμένους επικριτές, οι οποίοι

---

⁴² Το αρχικό σχέδιο του ηλεκτρικού σταθμού είχε δύο καμινάδες και όχι μία κεντρική που βλέπουμε σήμερα.

Εικόνα 3.4. Το εσωτερικό της Turbine Hall, 1995. (Πηγή: ιστοσελίδα

<http://mediastore.magnumphotos.com/CoreXDoc/MAG/Media/TR2/d/c/e/2/LON34998.jpg>)

Εικόνα 3.5. Οι εργασίες για την μετατροπή της Turbine Hall σε εκθεσιακό χώρο της Tate Modern, 2003. (Πηγή: ιστοσελίδα

<http://www2.tate.org.uk/archive/journeys/history/html/images/turbinehallinterior.jpg>)

Εικόνα 3.6. Η αίθουσα της Turbine Hall μετά την αποκατάσταση. (Πηγή: ιστοσελίδα

http://www.e-architect.co.uk/images/jpgs/london/london_building_aw050507_064.jpg)

ισχυρίστηκαν ότι το κτίριο επιβάλλει μια έντονη- όχι απαραίτητα θετική- εικόνα του παρελθόντος, σε ένα ίδρυμα αφιερωμένο στο παρόν και το μέλλον.⁴³

Προκειμένου να ξεκινήσει η μετατροπή του παλιού ηλεκτρικού σταθμού σε εκθεσιακό χώρο , το κτίσμα έπρεπε να καθαριστεί και να ετοιμαστεί για την ανοικοδόμηση. Τα τεράστια μηχανήματα της Turbine Hall απομακρύνθηκαν, μετατρέποντας τον χώρο σε μια στεγασμένη πλατεία γύρω από την οποία διατάσσονται οι δημόσιες λειτουργίες του μουσείου. Πρόκειται για τον χώρο που βρίσκονταν οι γεννήτριες του παλιού σταθμού και κατέχει όλο το μήκος και το ύψος του κτιρίου. Επιπλέον, λειτουργεί ως ο συνδετικός κρίκος του εσωτερικού του κτιρίου με το έξω, μιας και η ράμπα εισόδου που έχει διαμορφωθεί καταλαμβάνει μέρος του δαπέδου του.

Μία από τις σημαντικότερες παρεμβάσεις στο παλιό κτίριο είναι η ράμπα εισόδου. Τοποθετημένη ήδη έξω από το μουσείο, η ράμπα ξεκινά πολύ πριν το κτίριο, ώστε να είναι εύκολα αναγνωρίσιμη από τους επισκέπτες η δυτική είσοδος. Μέσω αυτής, οι επισκέπτες μεταφέρονται στο επίπεδο κάτω από το έδαφος, εκεί όπου είναι η βάση της Turbine Hall. Ωστόσο, η ράμπα παίζει έναν ακόμη ρόλο. Δεν είναι απλά μια είσοδος προς το εσωτερικό του μουσείου, αλλά και ένα σημείο συνάντησης, ανοιχτό προς το κοινό, διακριτό και προσιτό από όλες τις κατευθύνσεις.

Στο μέσον του κτιρίου εκτείνεται μια πλατφόρμα, η οποία αποτελεί το απομεινάρι του παλιού δαπέδου του κτιρίου που εκτεινόταν σε όλο το μήκος της Turbine Hall. Η αφαίρεση αυτού του δαπέδου επιτρέπει στους επισκέπτες να έρθουν σε επαφή με την εξαιρετική κλίμακα και τις διαστάσεις της αίθουσας. Η πλατφόρμα λειτουργεί ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο εκατέρωθεν όγκων, του Boiler House και του Switch House. Παράλληλα, διαμορφώνει τον άξονα εισόδου - εξόδου, καθώς ο περίπατος κατά μήκος του Τάμεση οδηγεί στο κέντρο της Tate Modern, ενώ μέσω της πλατφόρμας καταλήγει στον κήπο του μουσείου.

---

⁴³ Kenneth Powell, *Architecture Reborn: The Conversion And Reconstruction of Old Buildings*, Laurence King Publishing, London, 1999, σελ.225 .

Εικόνα 3.7. Άποψη του χώρου των δεξαμενών μετά την αποκατάσταση. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://0.tqn.com/d/architecture/1/0/L/t/TateModernOilTanksSM.jpg>)

Εικόνα 3.8. Η είσοδος στους χώρους των παλιών δεξαμενών, The Tanks. (Πηγή: ιστοσελίδα http://i.telegraph.co.uk/multimedia/archive/02278/entrance_2278008k.jpg)

Από το εσωτερικό της Turbine Hall είναι ορατά τα παράθυρα των εκθεσιακών χώρων που είναι τοποθετημένα στο Boiler House. Τα παράθυρα αυτά λειτουργούν αυτόνομα και διαθέτουν πιο οικείες αναλογίες, άκρως αντίθετες από την τεράστια κλίμακα του κτιρίου. Λειτουργούν ως σημεία συνάντησης και στάσης, προσφέρουν εκπληκτική θέα προς το εσωτερικό της Turbine Hall, την κίνηση των επισκεπτών και των έργων τέχνης και μοιάζουν με φωτισμένα σώματα που επιπλέουν στον χώρο.

Στα δύο τελευταία επίπεδα, έχει διαμορφωθεί ένας γυάλινος όγκος, γνωστός ως light beam, κάτω από τον οποίο βρίσκονται εστιατόρια και άλλοι δημόσιοι χώροι. Η τοποθέτηση αυτού του όγκου ήταν μια από τις αρχικές ιδέες των Herzog & de Meuron, σύμφωνα με την οποία θα υπάρχει ένα τεράστιο γυάλινο σώμα πάνω από την βαριά, τούβλινη κατασκευή και θα διοχετεύει το φυσικό φως της ημέρας στους εκθεσιακούς χώρους του τελευταίου ορόφου, ενώ τη νύχτα η κατεύθυνση του τεχνητού φωτός θα αντιστρέφεται και θα λάμπει στον ουρανό, διακριτό απ' όλο το Λονδίνο. Για την εγκατάσταση του γυάλινου αυτού όγκου αφαιρέθηκαν οι οροφές του Boiler House και της Turbine Hall. Έτσι, το light beam είναι ένα οριζόντιο, αιθέριο, ημι-διαφανές στοιχείο που εκτείνεται σ' όλο το μήκος του κτιρίου, με σκοπό να διατηρηθεί μια ισορροπία ως προς την επιβλητική κάθετη καμινάδα.

Ένα τμήμα του παλιού ηλεκτρικού σταθμού που διατηρήθηκε όσο το δυνατόν αναλλοίωτο ως προς την αρχική του μορφή είναι οι δεξαμενές, γνωστές ως The Tanks.⁴⁴ Κατασκευασμένες από οπλισμένο σκυρόδεμα, πλούσιες σε υφή και ιστορία, αποτελούν όχι μόνο τη φυσική θεμελίωση του κτιρίου, αλλά και μια προσθήκη στους υπάρχοντες εκθεσιακούς χώρους. Ο χώρος των δεξαμενών έχει μετασηματοδοτεί σε χώρο έκθεσης με στόχο την παρουσίαση έργων νέων καλλιτεχνών. Η πρόσβαση στις δεξαμενές πραγματοποιείται μέσω της Turbine Hall, ενώ μία από τις τρεις χρησιμοποιείται και ως χώρος οπτικοακουστικών προβολών.

---

⁴⁴ Οι τρεις τεράστιες υπόγειες δεξαμενές πετρελαίου τροφοδοτούσαν τις τουρμπίνες του πρώην σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και παρέμειναν άδειες μετά τη διακοπή της λειτουργίας του κτιρίου το 1981.

Εικόνα 3.9. Άποψη του light beam. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.flickr.com/photos/e vandagan/3796118989/in/set-72157621842568163/>)

Εικόνα 3.10. Άποψη της Tate Modern, η καμινάδα και το φωτισμένο light beam. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.artintern.net/update/english/200910/afa368e243e55b0ee2f6e5471aac2097.jpg>)

Τα υλικά που έχουν επιλεγεί για το νέο κτίριο είναι βιομηχανικά, όπως το ακατέργαστο ξύλο και το μπετόν, με το οποίο κατασκευάστηκαν τα νέα πατώματα, αντικαθιστώντας έτσι τα αρχικά, προσφέροντας μια ρουστίκ, αλλά και εκλεπτυσμένη ατμόσφαιρα. Ο γυάλινος όγκος πάνω από το τούβλινο κέλυφος εντείνει την καθαρή γεωμετρία του κτιρίου και η τοιχοποιία μετατρέπεται από ένα βαρύ και συμπαγές υλικό σε ένα πέπλο που αποκαλύπτει τον σκελετό του νέου κτιρίου. Η τοιχοποιία έχει «σπάσει» μέσω των οριζόντιων σχισμών, ώστε να επιτρέπει τη θέαση και την εισαγωγή του φυσικού φωτός στους εσωτερικούς χώρους. Έτσι, η όψη του κτιρίου αλλάζει ανάλογα με τη θέση του παρατηρητή, όχι μόνο από διάφανη σε αδιαφανή, αλλά και σε σχήμα και προσανατολισμό.

Το κτίριο κατανέμεται σε επτά επίπεδα, αριθμημένα από το 0 έως το 6. Στα δύο πρώτα επίπεδα βρίσκονται ο χώρος υποδοχής και οι κοινόχρηστοι χώροι για τους επισκέπτες. Ο πρώτος όροφος διαθέτει αμφιθέατρο 240 θέσεων. Στο 3^ο και 5^ο επίπεδο εκτίθενται οι μόνιμες συλλογές της πινακοθήκης, ενώ το 4^ο επίπεδο φιλοξενεί τις περιοδικές εκθέσεις. Στο τελευταίο επίπεδο λειτουργεί καφετέρια –εστιατόριο με εκπληκτική θέα προς τον Τάμεση και τον καθεδρικό ναό του Αποστόλου Παύλου. Μικροί εκθεσιακοί χώροι, καφετέριες και καταστήματα βρίσκονται διάσπαρτα σε όλα τα επίπεδα. Τέλος, το εσωτερικό της Turbine Hall φιλοξενεί περιοδικές εκθέσεις με μεγάλων διαστάσεων έργα ενός καλλιτέχνη, αφού ο τεράστιος χώρος προσφέρεται για τέτοιου είδους χρήση.

Η πινακοθήκη Tate Modern αποτελεί πλέον για την πόλη του Λονδίνου ένα τοπόσημο και έναν αστικό μαγνήτη, που προσελκύει καθημερινά πολλούς επισκέπτες και περαστικούς. Η μετατροπή του παλιού κτιρίου του Bankside Power Station σε πινακοθήκη Tate Modern υπήρξε καθοριστική στην αναζωογόνηση της άλλοτε υποβαθμισμένης περιοχής και στον μετασχηματισμό της σε μια σύγχρονη περιοχή, εστιασμένη στον πολιτισμό και τις τέχνες. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι πρόκειται για μια προσπάθεια ανάπλασης του αστικού ιστού με έντονο το στοιχείο της κοινωνικής ανάδειξης της ευρύτερης περιοχής. Σχετικά με το παλιό βιομηχανικό κτίσμα, οι επεμβάσεις που

Εικόνα 3.11. Γενική άποψη της
 πινακοθήκης Tate Modern από
 ψηλά. (Πηγή: ιστοσελίδα
http://www.e-architect.co.uk/images/jpgs/london/tate_modern_wa261108.jpg)

Εικόνα 3.12. Γενική άποψη
 της πινακοθήκης Tate
 Modern. (Πηγή: ιστοσελίδα
<http://www.industcards.com/Bankside.jpg>)

πραγματοποιήθηκαν στο εξωτερικό περίβλημα είναι λίγες, ώστε να μην χάσει το κτίριο τη σημασία και τη δύναμη της παλιάς βιομηχανικής δομής του, αλλά και στο εσωτερικό υπάρχουν ακόμα τμήματα του παλιού σταθμού, ώστε να θυμίζει την παραγωγική διαδικασία. Συνοψίζοντας, η νέα πινακοθήκη Tate Modern είναι ένα παράδειγμα διατήρησης του παλιού κελύφους, χωρίς τον μηχανολογικό εξοπλισμό, με ορισμένες επεμβάσεις, ώστε να μετατραπεί σε χώρο φιλοξενίας έργων τέχνης, ενώ η νέα χρήση που επιλέχθηκε είναι διαφορετική από την αρχική λειτουργία του κτιρίου. Υπάρχει λοιπόν, μια αμφιβολία κατά πόσο η πινακοθήκη έγινε γνωστή για το νέο κτίριο και τις νέες πολιτιστικές και καλλιτεχνικές λειτουργίες του ή για το γεγονός ότι πρόκειται για ένα μνημείο βιομηχανικής κληρονομιάς και ίσως μια επιτυχημένη εν τέλει ανάδειξη του βιομηχανικού παρελθόντος της πόλης.

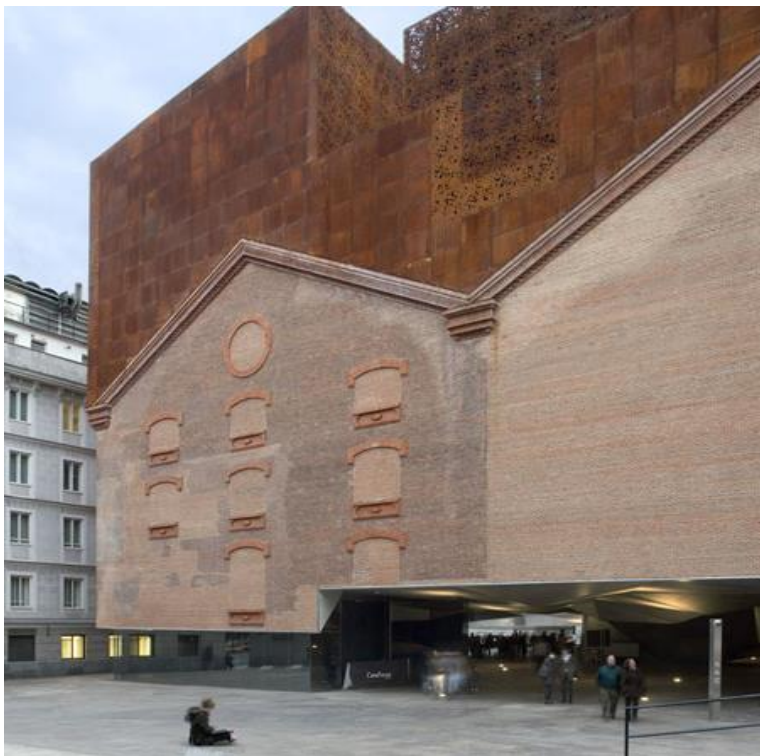
Εικόνα 3.13. Ο παλιός σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας «Central Eléctrica del Mediodía». (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.aq.upm.es/historiaetsam/imagenes/obras%20directores/obras_lopez_otero/central_electrica_mediodia/central_electrica.jpg)

3.2. ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΔΡΙΤΗΣ ΣΕ CAIXAFORUM

Το μουσείο μοντέρνας τέχνης CaixaForum βρίσκεται σε μια πλεονεκτική θέση στο κέντρο της Μαδρίτης, σε ένα «περίπατο τέχνης», καθώς είναι τοποθετημένο δίπλα σε τρία σημαντικά μουσεία της πόλης, το Paseo del Prado, το Thyssen-Bornemisza και το Reina Sofia, ενώ δίπλα του βρίσκεται ο βοτανικός κήπος.

Το μουσείο CaixaForum στεγάζεται στον παλιό Ηλεκτρικό Σταθμό της Μαδρίτης «Central Eléctrica del Mediodía», ένα κτίριο κατασκευασμένο το 1899 από τον αρχιτέκτονα Jesús Carrasco-Muñoz Encina και τον μηχανικό José María Hernández, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την εγκατάσταση του μηχανολογικού εξοπλισμού. Το εργοστάσιο χτίστηκε στη θέση που βρισκόταν το παλιό εργοστάσιο κεριού La Estrella, που χρονολογείται από το 1857. Ο παλιός ηλεκτρικός σταθμός δημιουργήθηκε με σκοπό να παρέχει ρεύμα σε ολόκληρο το νότιο τμήμα της παλιάς Μαδρίτης. Αποτελείται από δύο παράλληλα διαμήκη κτίρια, κατασκευασμένα από συμπαγή τούβλα, τοποθετημένα πάνω σε μια πέτρινη βάση από γρανίτη. Το κτίριο αυτό αποτελεί ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής που έχουν διατηρηθεί στο ιστορικό κομμάτι της πόλης. Η ανάθεση του σχεδιασμού του μουσείου έγινε στους αρχιτέκτονες Herzog & de Meuron το 2001 από την καταλανική τράπεζα la Caixa και πιθανότατα οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για έναν παλιό ηλεκτρικό σταθμό, όπως ακριβώς συνέβη και με την Tate Modern. Η πρώτη επίσκεψη στο κτίριο δημιούργησε στους αρχιτέκτονες έναν έντονο θαυμασμό, καθώς τους εντυπωσίασε η βαρύτητά του. Ωστόσο, ήρθαν γρήγορα αντιμέτωποι με τα προβλήματα που έχει ένα βιομηχανικό κτίριο, ώστε να μετατραπεί σε χώρο εκθέσεων. Αρχικά, διαπίστωσαν ότι χρειαζόνταν πολύ περισσότερο όγκο, μιας και οι χώροι εσωτερικά δεν ήταν κατάλληλοι για τις ανάγκες του μουσείου.

Εικόνα 3.14. Η απομάκρυνση του κτιρίου από το έδαφος και η νέα πλατεία. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://static.dezeen.com/uploads/2008/05/0140201-421.jpg>)

Εικόνα 3.15. Άποψη του στεγασμένου χώρου που διαμορφώθηκε κάτω από το κτίριο (Πηγή: ιστοσελίδα <http://xaxor.com/images/546568/CaixaForum3.jpg>)

Επιπλέον, το κτίριο αντανakλούσε ακόμη την παλιά εικόνα της Μαδρίτης και η τοποθεσία του υστερούσε από δημόσιο χαρακτήρα. Τέλος, έπρεπε να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των τοπικών αρχών για την προστασία των μνημείων, κάνοντας αλλαγές όσο πιο διακριτικά στο υπάρχον κτίριο.

Οι αρχιτέκτονες χρησιμοποίησαν τέσσερις βασικές αρχές κατά τον επανασχεδιασμό του κτιρίου: να απαλλαγούν από την πέτρινη βάση γύρω από το εργοστάσιο, να δημιουργήσουν μια νέα, δημόσια και ανοιχτή πλατεία, να αποκαταστήσουν το εξωτερικό τούβλινο περίβλημα με παραδοσιακές τεχνικές και τέλος, να προσθέσουν κάποιο όγκο. Η πρώτη ιδέα λοιπόν, ήταν να απελευθερωθεί το κτίριο και να γίνει ορατό και προσιτό. Έτσι, διαχώρισαν το ισόγειο του κτιρίου από το έδαφος και απομάκρυναν τμήματα του παλιού που δεν χρειαζόνταν πλέον. Η κίνηση αυτή δημιούργησε μια εντελώς νέα προοπτική για το νέο κτίριο. Η απομάκρυνση του κτιρίου από το έδαφος διαμόρφωσε μια πλατεία κάτω από το παλιό τούβλινο κέλυφος, που μοιάζει να επιπλέει πάνω από το επίπεδο του δρόμου. Με αυτό το τέχνασμα λοιπόν, η κατασκευή φαινομενικά αψηφά τους νόμους της βαρύτητας και απορροφά τους επισκέπτες στο εσωτερικό. Αυτός ο στεγασμένος χώρος, που είναι ανοιχτός και στις τέσσερις πλευρές του, προσφέρει σκιά στους επισκέπτες που θέλουν να κάνουν μία στάση και ταυτόχρονα αποτελεί και την κύρια είσοδο του μουσείου.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, μία από τις πρωταρχικές ιδέες ήταν η τοποθέτηση ενός όγκου πάνω από την υπάρχουσα τούβλινη κατασκευή. Με κατεύθυνση τη διατήρηση του βιομηχανικού χαρακτήρα του παλιού κτιρίου, οι αρχιτέκτονες θέλησαν να επεκτείνουν το κτίριο προς τα πάνω, αντικαθιστώντας την υπάρχουσα οροφή με μια μεταλλική κατασκευή. Το υλικό που επέλεξαν είναι η οξειδωμένη λαμαρίνα που μοιάζει χρωματικά με το τούβλο, αλλά είναι πολύ διαφορετικό από αυτό. Σε ορισμένα σημεία έχουν τοποθετηθεί και κομμάτια διάτρητης λαμαρίνας, έτσι ώστε να δημιουργούνται διαφορετικές συνθήκες φωτός κατά τη διάρκεια της ημέρας, αλλά και να επιτρέπεται η θέαση προς τη πλατεία. Οι εγκοπές στο πάνω μέρος της κατασκευής έχουν διαμορφωθεί σε άμεση σχέση με τις στέγες των γειτονικών σπιτιών.

Εικόνα 3.16. Η μεταλλική σκάλα που οδηγεί στον χώρο υποδοχής. (Πηγή: ιστοσελίδα http://www.deviantart.com/download/88919549/Caxia_Forum_Madrid_02_by_leesaf.jpg)

Εικόνα 3.17. Η κεντρική σκάλα του μουσείου. (Πηγή: ιστοσελίδα http://brunoat.com/photoblog/images/20081031083136_caixa%20forum.jpg)

Εικόνα 3.18. Η όψη του μουσείου προς την πλατεία, όπου διατηρείται ο παλιός τούβλινος τοίχος. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://www.flickr.com/photos/javier1949/2634431374/lightbox/>)

Το κτίριο που μοιάζει να αιωρείται, στην πραγματικότητα στηρίζεται σε τρεις μπετονένιους πυρήνες. Οι πυρήνες αυτοί, καθώς επίσης και η οροφή του χώρου εισόδου είναι επενδεδυμένοι με μια ιδιόμορφη κατασκευή από τριγωνικές μεταλλικές πλάκες. Οι επισκέπτες που βρίσκονται πλέον εκεί, ανεβαίνουν μέσω μιας φουτουριστικής μεταλλικής σκάλας, η οποία μοιάζει μορφολογικά με την μεταλλική οροφή, στον χώρο υποδοχής στο πρώτο επίπεδο. Τα παράθυρα του παλιού κτιρίου που βρίσκονταν σε εκείνο το επίπεδο γέμισαν με τούβλα, ώστε να μετατραπεί ο χώρος υποδοχής σε μία μονολιθική φόρμα. Ωστόσο, υπάρχει ένα μεγάλο άνοιγμα με θέα από το Paseo del Prado ως την πλατεία και τον βοτανικό κήπο. Η συγκεκριμένη θέα καθιστά σαφή την ύπαρξη του «κάθετου κήπου» στην όψη του γειτονικού κτιρίου. Η πρόσοψη έχει φυτευτεί με 15.000 φυτά με 250 διαφορετικά είδη φυτών από τον βοτανολόγο Patric Blanc και έχει ως στόχο να δημιουργήσει μια οπτική σύνδεση με το βοτανικό κήπο που βρίσκεται κατά μήκος του δρόμου.

Διακριτικά κρυμμένη στον χώρο υποδοχής βρίσκεται η κεντρική σκάλα, από την οποία είναι ορατό το συνολικό ύψος του κτιρίου. Το κλιμακοστάσιο, που έχει σπειροειδή μορφή και είναι κατασκευασμένο από μπετόν, προσδίδει μια κομψότητα άλλης εποχής και συμπληρώνει έτσι τον αισθητικό πλούτο του κτιρίου. Ο επισκέπτης λοιπόν, βιώνει μέσω αυτού μια συνεχόμενη εναλλαγή υλικών, από τα λεπτά κόκκινα τούβλα, στην οξειδωμένη λαμαρίνα και στον φανταχτερό «κάθετο κήπο».

Τα δύο υλικά που κυριαρχούν εξωτερικά στο νέο μουσείο είναι το τούβλο και η οξειδωμένη, διάτρητη λαμαρίνα. Οι τούβλινοι τοίχοι του πρώην ηλεκτρικού σταθμού αποτελούν ανάμνηση της πρώιμης βιομηχανικής εποχής στη Μαδρίτη και η διατήρησή του αναδεικνύει το βιομηχανικό παρελθόν του. Επιπλέον, τα διάφορα μοτίβα του διάτρητου χάλυβα αντισταθμίζουν το συμπαγές και βαρύ υλικό που βρίσκεται κάτω του. Εσωτερικά, υπάρχει μια ποικιλία στα υλικά. Οι ξύλινες επενδύσεις στις τοιχοποιίες και η επίσης ξύλινη επίπλωση στον χώρο υποδοχής παρέχουν αφθονία και ζεστασιά και εξομαλύνουν την ψυχρότητα του μετάλλου και του σκυροδέματος.

Εικόνα 3.19. Ο νέος όγκος πάνω από το παλιό τούβλινο κτίριο με την οξειδωμένη λαμαρίνα. (Πηγή: ιστοσελίδα

http://rasufoto.files.wordpress.com/2012/12/mg_4580.jpg?w=700)

Εικόνα 3.20. Ο «κάθετος» κήπος στην όψη του γειτονικού κτιρίου. (Πηγή: ιστοσελίδα

[http://upload.spottedbylocals.com/Madrid/normal/caixaforum-madrid-madrid-\(by-nikko-hinderstein\).jpg](http://upload.spottedbylocals.com/Madrid/normal/caixaforum-madrid-madrid-(by-nikko-hinderstein).jpg))

Το νέο κτίριο καταλαμβάνει συνολική έκταση περίπου 8.000 τ.μ., η οποία κατανέμεται σε διάφορα επίπεδα, δύο εκ των οποίων είναι υπόγεια. Το τμήμα που είναι θαμμένο κάτω από την διαμορφωμένη πλατεία παρέχει χώρους στάθμευσης, αμφιθέατρο 322 ατόμων με χώρο υποδοχής, αίθουσες πολλαπλών χρήσεων⁴⁵ και αποθηκευτικούς χώρους. Το κτίριο πάνω από το έδαφος φιλοξενεί στο πρώτο επίπεδο τον χώρο υποδοχής, ένα μικρό καφέ, το κατάστημα και ένα βιβλιοπωλείο. Οι εκθεσιακοί χώροι βρίσκονται στο δεύτερο και τρίτο επίπεδο και καταλαμβάνουν έκταση 2.000 τ.μ., όπως επίσης και οι αίθουσες οπτικοακουστικών. Στο τελευταίο επίπεδο, εκεί όπου είναι τοποθετημένος ο καινούργιος όγκος με τα τμήματα της διάτρητης λαμαρίνας, βρίσκονται το εστιατόριο –μπαρ και τα γραφεία διοίκησης. Είναι εμφανές ότι υπάρχει μία έντονη αντίθεση μεταξύ του ευέλικτου χώρου των εκθέσεων και της χωρικής πολυπλοκότητας του τελευταίου ορόφου.

Η αρχιτεκτονική του μουσείου οργανώνεται σε μια σειρά διαλόγων μεταξύ αντίθετων στοιχείων. Κατ' αρχάς, υπάρχει ένας διάλογος μεταξύ φύσης και βιομηχανίας. Ο τεράστιος «κάθετος κήπος» στην όψη του γειτονικού κτιρίου και κατ' επέκταση ο βοτανικός κήπος απέναντι στέκονται σε πλήρη αντίθεση με το τούβλινο κτίριο και τη σκουριασμένη μεταλλική στέγη. Ακόμη, είναι ορατή η σχέση μεταξύ της οξειδωμένης λαμαρίνας και της αρχικής κατασκευής. Οι τούβλινοι τοίχοι του παλιού εργοστασίου διατηρούνται, ενώ βρίσκονται κάτω από ένα νέο όγκο που μοιάζει ως φυσικό συμπλήρωμα του τούβλου. Τα δύο αυτά υλικά λοιπόν, κάνουν το κτίσμα να φαίνεται βαρύ, ενώ ταυτόχρονα αυτό μοιάζει να αιωρείται στον αέρα.

Το μουσείο μοντέρνας τέχνης CaixaForum είναι ένα έργο εντυπωσιακό και επιβλητικό στη μορφή, τολμηρό και ελκυστικό. Διατηρώντας την αρχική κατασκευή, οι Herzog & de Meuron θέλησαν να δημιουργήσουν έναν εντυπωσιακό χώρο, που να αποτελεί έναν αστικό μαγνήτη για τους λάτρεις της τέχνης, αλλά και τους περαστικούς. Στόχος της la Caixa ήταν η επανένταξη του παλιού

---

⁴⁵ Το μουσείο προσφέρει αρκετές αίθουσες πολλαπλών χρήσεων για συνέδρια, διάφορες δραστηριότητες, προγράμματα και εργαστήρια με θέμα τη διατήρηση και την αποκατάσταση κτιρίων.

Εικόνα 3.21. Γενική άποψη του μουσείου μοντέρνας τέχνης CaixaForum. (Πηγή: ιστοσελίδα <http://fridge.gr/wp-content/uploads/2010/07/CaixaForumMadrid2006.jpg>)

ηλεκτρικού σταθμού της Μαδρίτης στον χάρτη της πόλης και στο πολιτιστικό της γίνεσθαι. Το μουσείο μετατρέπεται σε ένα κέντρο πολιτισμού, τεχνών, μουσικής και πολλών άλλων δραστηριοτήτων για όλους τους ακροατές, αλλά και σε σημείο συνάντησης και στάσης, χάρη στη νέα πλατεία που διαμορφώθηκε. Είναι έντονο λοιπόν, και σε αυτή την περίπτωση, το στοιχείο της αστικής ανάπλασης και της αναβάθμισης της ευρύτερης περιοχής, με κατεύθυνση τις πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Όσον αφορά το παλιό βιομηχανικό κτίριο, το μόνο στοιχείο που διατηρήθηκε ήταν το εξωτερικό περίβλημα, σε ανάμνηση της βιομηχανικής περιόδου, ενώ το εσωτερικό του κτιρίου αναδιαμορφώθηκε τελείως. Ακόμη, η νέα χρήση του κτιρίου διαφέρει από την παλιά και έτσι, προκύπτει το ερώτημα κατά πόσο αναδεικνύεται το βιομηχανικό παρελθόν του εργοστασίου που άλλοτε στεγαζόταν εκεί. Συμπερασματικά, το μουσείο CaixaForum αποτελεί έναν πόλο έλξης για την πόλη της Μαδρίτης, τόσο για τα εκθέματά του, όσο και για το εντυπωσιακό κτίριο που μοιάζει να αιωρείται πάνω από μία πλατεία, αλλά είναι αμφίβολο εάν πέτυχε το στόχο του να προβάλλει και να αναδείξει τον χαρακτήρα και τη σημασία του ως μνημείο βιομηχανικής κληρονομιάς.

***“..Ο πολιτισμός θεωρείται το μαγικό υποκατάστατο
για όλα τα εργοστάσια και τις αποθήκες που χάθηκαν...”***

Άγνωστος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο πλαίσιο μίας ευρύτερης πολιτισμικής θεώρησης, αναγνωρίζεται ότι ο 19^{ος} αιώνας με τη βιομηχανική επανάσταση σηματοδότησε τη σταδιακή αλλοίωση παραδοσιακών δομών και μορφών ζωής, ενώ ο 20^{ος} αιώνας σηματοδότησε μία νέα αντίληψη για το παρελθόν, αποκαθιστώντας μαζί του μία νέα σχέση.⁴⁶ Τις τελευταίες δεκαετίες, ολοένα και περισσότερο, οι διάφοροι φορείς στρέφουν το ενδιαφέρον τους, αφενός στην «ανακύκλωση» του κτιριακού αποθέματος, κυρίως πρώην βιομηχανικών χώρων και αφετέρου προς την ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών, ως εργαλείο των στρατηγικών για την αναζωογόνηση και αναβάθμιση των πόλεων και των επιμέρους περιοχών. Υπάρχει λοιπόν, μία γενικευμένη αναγνώριση των βιομηχανικών καταλοίπων και μία προσπάθεια επανένταξής τους στον αστικό ιστό, που επαναφέρει το ζήτημα της βιομηχανικής κληρονομιάς. Βασικός σκοπός της επανάχρησης και ανάπλασης των παλιών βιομηχανικών χώρων είναι η προβολή και ανάδειξη της εκάστοτε τοπικής ταυτότητας, αλλά και της ιστορικής σημασίας και αξίας αυτών. Γίνεται αντιληπτό λοιπόν, ότι το βιομηχανικό τοπίο, ως μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας και στην ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων κάθε τόπου, αλλά και της πολιτιστικής του κληρονομιάς στο σύνολό της.

Μέσα από τα παραδείγματα επανάχρησης που εξετάστηκαν παραπάνω, γίνεται αντιληπτό πως δεν υπάρχει ένα μοντέλο – πρότυπο σχεδιασμού ή συγκεκριμένων στρατηγικών επιτυχημένης ανάδειξης ενός παλιού βιομηχανικού χώρου. Βασικό στοιχείο που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση κατά τη διαδικασία της αποκατάστασης, καθώς και της επιλογής της νέας χρήσης, είναι η έρευνα, η γνωριμία και η εμβάθυνση στην ιστορία του πρώην βιομηχανικού κτιρίου, αλλά

---

⁴⁶ Καραβασίλη Μ., *Η διαχείριση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών πόρων*, Αθήνα, 2005, σελ.1 .

και της ευρύτερης περιοχής του. Οι εκάστοτε επιλογές καθορίζονται από διάφορες παραμέτρους, που συνήθως σχετίζονται με την ταυτότητα του τόπου, την ιστορικότητα και τη σημασία του κτιρίου για την κοινωνία, αλλά και με τον ίδιο τον χώρο, όπως για παράδειγμα τη κατάσταση διατήρησης και την ύπαρξη ή μη μηχανολογικού εξοπλισμού.

Μία ακόμη σημαντική παράμετρος που αφορά στα ζητήματα επαναχρησιμοποίησης παλιών κελυφών είναι η επιλογή της νέας χρήσης και κατά πόσο αυτή συμβάλει θετικά στην προβολή και ανάδειξη του βιομηχανικού μνημείου. Προκύπτει λοιπόν, το ερώτημα αν το κτίριο θα πρέπει να γίνεται μετέπειτα μουσείο του εαυτού του, ώστε να θεωρηθεί επιτυχημένη προσπάθεια ανάδειξης του βιομηχανικού χαρακτήρα του, όπως συνέβη και στο παράδειγμα του Μουσείου Ύδρευσης Θεσσαλονίκης, ή αν μπορεί να επιτευχθεί κάτι αντίστοιχο και μέσα από διαφορετικές λειτουργίες από την αρχική, όπως δηλαδή στα παραδείγματα του Μουσείου Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, της Tate Modern και της CaixaForum. Μια διαφορετική χρήση, επομένως, σημαίνει πως δε λήφθηκαν υπ' όψιν η ιστορικότητα και η σημασία του κτιρίου, καθώς και το βιομηχανικό του παρελθόν, ή μήπως όχι;

Πέρα όμως, από τις διάφορες πιθανότατα συνειδητές επιλογές που γίνονται σχετικά με το νέο κτίριο, υπάρχει και μια μη ελεγχόμενη κατάσταση, που σχετίζεται με τη τοποθεσία του βιομηχανικού μνημείου. Συνήθως, παρατηρείται ότι μια τέτοια είδους επέμβαση επηρεάζει ως ένα βαθμό την ευρύτερη περιοχή. Υπάρχουν περιπτώσεις, όμως, όπου η βιομηχανική ζώνη στην οποία ανήκει το κτίριο μπορεί να μετατραπεί αβίαστα και ανεξέλεγκτα σε περιοχή ψυχαγωγίας και διασκέδασης, απευθυνόμενη σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως συνέβη στο παράδειγμα της Τεχνόπολης. Μέσα από αυτό το παράδειγμα, προκύπτει το ερώτημα αν είναι επιθυμητό να υπάρχει ένα γενικότερο πλάνο σχεδιασμού, που αφορά ευρύτερα την περιοχή στην οποία εντάσσεται το κτίριο, προκειμένου να προβλεφθούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι μετασχηματισμοί που θα προκύψουν.

Έπειτα, λοιπόν, από την παρουσίαση και ανάλυση των ελληνικών και κατόπιν, ευρωπαϊκών παραδειγμάτων επανάχρησης, εντοπίζεται μία διαφορά στον τρόπο προσέγγισης των κτιρίων, που έχουν ή παρουσιάζουν ανάλογη ιστορική αξία και σημασία, καθώς επίσης και στον βαθμό επέμβασης στο ίδιο το κτίριο. Πιο συγκεκριμένα, στα παραδείγματα επανάχρησης στην ελληνική επικράτεια φαίνεται να υπάρχει μία συνέπεια και μία ευαισθησία ως προς τους χειρισμούς και τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν και επομένως, διαφαίνεται η πρόθεση να αναδειχθεί το βιομηχανικό παρελθόν και όχι να το επισκιάσει το παρόν και κατ' επέκταση η νέα χρήση που του δόθηκε, να συνυπάρξει δηλαδή, το παρόν με το παρελθόν και να βρουν έναν κοινό τόπο. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν μοιάζει να συμβαίνει και στα αντίστοιχα παραδείγματα του εξωτερικού, όπου οι παρεμβάσεις στα βιομηχανικά κελύφη έχουν έντονο χαρακτήρα, είναι μεγαλεπήβολες και δεν φαίνεται να δίνεται ανάλογη σημασία στην ιστορική αξία των κτιρίων ή να διατηρείται ο ταπεινός χαρακτήρας που έχει ένα βιομηχανικό κτίριο. Σε αυτό συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό και η απομάκρυνση του μηχανολογικού εξοπλισμού από το εσωτερικό των εργοστασίων, καθώς και η γενικότερη αλλοίωση της προϋπάρχουσας κατάστασης. Βέβαια, υπάρχουν και κοινά στοιχεία μεταξύ τους, ένα από τα οποία είναι η νέα χρήση που επιλέχθηκε, που επικεντρώνεται στις εκθεσιακές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Τέλος, διακρίνεται έντονα, σε όλες τις περιπτώσεις, η προσπάθεια επανένταξης του κτιρίου στην πόλη και η αναζωογόνηση της άλλοτε υποβαθμισμένης βιομηχανικής περιοχής, αλλά και του ευρύτερου αστικού περιβάλλοντος, ώστε να γίνει η πόλη πιο ελκυστική και να αποτελέσει πόλο έλξης. Με άλλα λόγια, να αποτελέσει το κτίριο έναν δημόσιο χώρο, ένα πέρασμα, ένα κομμάτι της καθημερινής ζωής και όχι μόνο ένα κέλυφος διεξαγωγής εκθεσιακών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Κατά αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται στη θέση ενός ερειπίου μία συνθήκη, μία κατάσταση, μέσω της οποίας αναδεικνύεται η παρελθούσα κατάσταση, προσελκύοντας κόσμο σε καθημερινή βάση.

Εν κατακλείδι, αναφορικά με τη νέα χρήση, διαπιστώθηκε πως αυτή του χώρου φιλοξενίας εκθεσιακών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων είναι ο πιο διαδεδομένος τρόπος αξιοποίησης των βιομηχανικών κελυφών, τόσο στην ελληνική επικράτεια, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Υπάρχουν βέβαια και παραδείγματα άλλων χρήσεων, όπως κτίρια γραφείων, κατοικίες, αίθουσες συναυλιών, βιβλιοθήκες, κ.α., αλλά είναι πολύ λιγότερα. Η αναβάθμιση και ανασυγκρότηση των πόλεων συνδέεται, λοιπόν, σε μεγάλο βαθμό με τη λειτουργία του πολιτισμού μέσα στη πόλη. Σε κάθε περίπτωση βέβαια, βασική πρόκληση αποτελεί η εύρεση της κατάλληλης ισορροπίας μεταξύ διατήρησης και μεταβολής. Προκύπτει, επομένως, ότι τα βιομηχανικά κελύφη, ως θραύσματα μιας αλλοτινής εποχής, ως φορέας συλλογικής μνήμης και ως σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου, προσφέρουν ένα εύρος δυνατοτήτων για την ικανοποίηση των αναγκών της σύγχρονης τέχνης, του πολιτισμού, της ψυχαγωγίας, της υψηλής τεχνολογίας και της αρχιτεκτονικής, με λύσεις στις οποίες το παρελθόν αποσκοπεί να εναρμονιστεί με το παρόν με τον πιο αρμονικό τρόπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγριαντώνη Χ., Βιομηχανική Αρχαιολογία και Κληρονομιά: Επικοινωνίες και Εντάσεις, περιοδικό «Αρχαιολογία», Τεύχος 89, 2003.
2. Αγριαντώνη Χ., Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα, Β' έκδοση, Αθήνα, 2010.
3. Βογιατζόγλου Δάκουρα Ο., Βιομηχανική Κληρονομιά. Η προσφορά στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος, 2007.
4. Ζήβας Δ., Νέες Χρήσεις σε Παλιά Βιομηχανικά Κτίρια, περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 22, Αθήνα, 1988.
5. Ήπιες Επεμβάσεις και Προστασία Ιστορικών Κατασκευών, Πρακτικά 1^{ου} Εθνικού Συνεδρίου.
6. Καλογήρη Π., Μαργαρίτη Φ., Τσακόπουλος Β., Η Βιομηχανική Αρχαιολογία στον Ελληνικό Χώρο: Μία πρώτη προσέγγιση, περιοδικό «Αρχαιολογία», τεύχος 18, Αθήνα, Φεβρουάριος 1986.
7. Καραβασίλη Μ., Η Διαχείριση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη Εμπειρία και Σύγχρονες Προοπτικές στη Συγκρότηση Πολιτιστικών Πόρων, Αθήνα, 2005.
8. Λούβη – Κίζη Α., Η Ιστοριογραφία και η Βιομηχανική Αρχαιολογία, περιοδικό «Αρχαιολογία και Τέχνες», τεύχος 89, 2003.

9. Μαργαρίτη Φ., Βιομηχανικά Κτίρια ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 25, 1991.
10. Μαχαίρας Γ., Βιομηχανική Αρχαιολογία: η άλλη Αρχαιολογία, περιοδικό «Αρχαιολογία», Αθήνα.
11. Μαχαίρας Γ., Γκαζοχώρι: Η Τελευταία Φλόγα, περιοδικό «Αρχαιολογία», τεύχος 18, Αθήνα, 1986.
12. Μιτζάλης Ν., Η Επανάχρηση της Φάμπρικας και η Βιώσιμη Χρήση, Αθήνα, 2007.
13. Μπελαβίλας Ν., Βιομηχανική Αρχαιολογία. Η Διεθνής και Ελληνική Εμπειρία, Ημερίδα «Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας», ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα, 2010.
14. Μποτωνάκη Ν., Πολιτικές της μνήμης: Τα ιστορικά και άλλα μνημεία ως όψεις καταγραφής της Ιστορικής και κοινωνικής μνήμης. Τα μνημεία του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2007.
15. Μυλωνόπουλος Δ., Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Φυσικής Κληρονομιάς σε Περίοδο Εχθροπραξιών, ηλεκτρονικό περιοδικό «Νόμος και Φύση», Φεβρουάριος 2007.
16. Μωραΐτης Κ., Η Αρχιτεκτονική ως Προσθήκη, περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», τεύχος 33, Αθήνα, 2002.
17. Νομικός Μ., Αποκατάσταση και Επανάχρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων, Μεθοδολογία – Εφαρμογές, Θεσσαλονίκη, 2004.
18. Οικονομοπούλου Μ., Αποβιομηχάνιση και πολιτιστική πολιτική. Η περίπτωση της πόλης του Πειραιά, Αθήνα, 2011.
19. Παρθένης Σ., Η Προστασία της Βιομηχανικής Κληρονομιάς και η Ανάδειξή της ως τουριστικού πόρου, Αθήνα, 2007.
20. Περιοδικό «Κτίριο», Αρχιτεκτονικό Έργο στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη, 1999.

21. Περιοδικό «Τεχνικά Χρονικά», Βιομηχανικά Κτίρια, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 1^η Έκτακτη Έκδοση, 1994.
22. Σταυρίδης Σ., Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου, Αθήνα, 2006.
23. Στεφάνου Ι., Παταργιάς Π. , Μητούλα Ρ., Η Ανάπλαση στο Γκαζοχώρι, μία ευκαιρία δημιουργίας τρίτου πόλου στο κέντρο της Αθήνας και αναβάθμισης των Δυτικών περιοχών, περιοδικό «Κτίριο», Θεσσαλονίκη, 2001.
24. Τουρνικιώτης Π., Μονογραφίες XVI, περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 38, Αθήνα, 2004.
25. Τσαγκαράκης Κ., Η αναγέννηση των γιγάντων: ζητήματα επανάχρησης και αξιοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη της περίπτωσης της οδού Πειραιώς, Αθήνα, 2010.
26. Τσόλης Ε., Παπαδημητρίου Ι., Θέματα συντήρησης βιομηχανικής κληρονομιάς, Αθήνα, 2004.
27. Φιλιππίδης Μέμος, Το νέο Μουσείο Μπενάκη, εφημερίδα «Το Βήμα», ΒΗMagazino, τεύχος 11, Αθήνα, 2003.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Alfrey J., Putnam P., Η Βιομηχανική Κληρονομιά, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ETBA, Αθήνα, 1992.
2. Cantell S. F., The Adaptive Reuse of Historic Industrial Buildings: Regulation Barriers, Best Practices and Case Studies, Virginia, May 2005.
3. Fretton T., Into the Void: Herzog and de Meuron 's Tate Modern, Architecture Today 109, London.
4. Halbwachs M., On Collective Memory, Trans. And ed. Lewis A. Coser, Chicago: University of Chicago Press, 1992.
5. Hall, P., Creative cities and economic development, Urban Studies, Vol. 37.
6. Herzog & de Meuron, 1998 – 2002, El Croquis, Spain, July 2002.
7. Jodidio Ph., Architecture Now! Museums, Taschen, London, 2010.
8. Jodidio Ph., Architecture Now, Volume I, Taschen, Germany, 2001.
9. Jodidio Ph., Architecture Now, Volume II, Taschen, Germany, 2001.
10. Powell K., Architecture Reborn, the Conversion and Reconstruction of Old Buildings, Laurence King Publishing, London, 1999.
11. Slotta R., Εισαγωγή στη Βιομηχανική Αρχαιολογία, (μετ. Παπαδόπουλος Α.), Αθήνα, 1992.
12. Stratton M., Industrial Buildings, Conservation and Regeneration, E&FN Spon, London, 2000.

13. TICCIH, Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά, (επιμ. Αγριαντώνη Χ., Μπελαβίλας Ν., Ελληνικό Τμήμα TICCIH, 2003.
14. Twentieth Century Museums II, Phaidon Press Ltd London, 1995.
15. Zesep M., Museums for the 21st Century, Montaner, Gustavo Gili SA, Barcelona, 2003.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. <http://www.athensmagazine.gr>
2. <http://www.activist.gr/>
3. <http://en.wikipedia.org/wiki>
4. <http://www.eyath.gr>
5. <http://www.greatbuildings.com/>
6. <http://ktirio.gr/>
7. <http://www.tate.org.uk/>
8. <http://www.greekarchitects.gr>
9. <http://www.piop.gr/>
10. <http://en.wikiarquitectura.com>
11. <http://www.ticcih.gr/>

